

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav české literatury a literární vědy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Eva Marková

LYRIKA TZV. NORMALIZACE
(1970–1977)

LYRICS OF SO-CALLED NORMALIZATION PERIOD
(1970–1977)

Praha, 2013

Vedoucí práce: PhDr. Michael Špirit, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych poděkovala PhDr. Michaelu Špiritovi, Ph.D. nejen za podnět k napsání této práce, ale především za jeho důvěru, trpělivost i cenné a inspirativní rady.

Poděkování patří i mým blízkým, kteří mne podporovali, ačkoli jsem jim mnohdy proti jejich vůli vyprávěla o svých dojmech z četby normalizačních periodik. A také několika kolegům za jejich péči o jazykovou správnost textu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. ledna 2013.

.....
Eva Marková

Anotace

Cílem práce je nabídnout celistvější pohled na lyriku tzv. normalizace, konkrétně na poezii let 1970–1977 vydávanou v ČSSR, a to prostřednictvím textů, které ji reflektovaly v dobovém tisku (Literární měsíčník, Rudé právo, Tvorba). Teoreticky práce vychází především z Bourdieovy teorie pole a pokouší se popsat, kdo do literárního území 70. let v Československu náležel, jak vypadala soudobá literární kritika a jaká byla její role v tehdejším literárním životě. Práce se zabývá také kulturně-politickou situací, která tehdy básníky a kritiky ovlivňovala.

Annotation

The purpose of this bachelor essay is to offer quite complete view to poetry of so-called normalization period, which was in Czechoslovakia published 1970–1977. It is viewed through the reflexion of poetry in the contemporary press (Literární měsíčník, Rudé právo, Tvorba). Theoretically the essay is based on the field theory from P. Bourdieu and it attempts to describe the literary criticism of 70's and its role in the literary life. The bachelor essay contains information about 70's cultural and political situation, which influenced the poets and critics.

Klíčová slova: literární kritika, lyrika, normalizace, 70. léta.

Key words: literary criticism, poetry, normalization period, 70's.

Obsah

1. Limity a cíle práce	6–7
2. Teorie pole a normalizační lyrika	8–10
3. Kulturně-politická situace	11–13
4. Symbolická hodnota normalizační lyriky	14–15
5. Generace a kritéria jejich vymezení	16–18
6. Lyrika v recenzích dobových periodik.....	19
6.1 Rudé právo	19–21
6.2 Tvorba	21–24
6.3 Literární měsíčník	24–27
7. Kritika speciálních funkcí	28–31
8. Poznámky k jazyku literární kritiky	32–33
9. Normalizační lyrika a normalizační kritika.....	34–35
Závěr: Normalizační lyrika a normalizační kritika	36–37
 Seznam použité literatury	 38–46
Příloha	47–50

1. Limity a cíle práce

Klademe si za cíl prozkoumat, jakým způsobem referovala dobová periodika o lyrice tzv. normalizace/normalizační lyrice. Pokusíme se pomocí analýzy textů o poezii blíže vymezit poměrně vágní termín normalizační lyrika. Zajímá nás, která díla byla recenzována, na jaké aspekty literární tvorby se kritika zaměřovala, nakolik se autoři recenzí věnovali jen básnickým sbírkám jako svébytným literárním dílům, a do jaké míry se zaobírali také sociologickým aspektem díla. Zabýváme se proto podmínkami, za nichž poezie a texty o ní vznikaly, chceme definovat vztah mezi čtenáři, básníky a recenzenty.¹

Analýze podrobujeme také způsob, jakým se o soudobém básnictví psalo. Předpokládáme, že se přitom setkáme se slovy, jejichž význam bude diametrálně odlišný od toho, který bychom mohli nalézt ve slovníku dnes. Pro zjednodušení takové výrazy označujeme jako „sémanticky emancipované“ (Fidelius 1978/2002a: 90).

Jako výchozí bod bádání jsme zvolili tři limity: časové omezení na léta 1970 až 1977, která chápeme jako politické a společenské mezníky vývoje na území Československa; věnujeme se jen prvním vydáním původních českých sbírek vydaných v letech 1970–1977, k nimž jsme přidali ještě dva výběry z básní mladých autorů: *Zelené světlušky* (1972) a *Rosný bod* (1976);² do množiny textů určených k analýze pak zahrnujeme jen texty o poezii z Rudého práva, Tvorby (i její přílohy Literatura – Umění – Kritika LUK) a Literárního měsíčníku. Pro zjednodušení tyto texty nazýváme recenzemi, jejich autory pak recenzenty, popř. literárními kritiky. Neanalyzujeme reklamní texty, ediční plány a články, které jsou jen výčtem nově vydaných knih a v nichž hodnotící hledisko chybí.³ Z teoretických statí otištěných v dobovém tisku vybíráme úvodní články, které seznamují čtenáře se směřováním daného periodika (Taufrův článek *Na cestu* /1972/), anebo se na počátku 70. let snaží definovat, jakým směrem by poezie, potažmo literatura měla směřovat (Hájkův text *Cesta z krize kritérií* /1971/). Pro pochopení vztahů mezi kulturou a politikou považujeme za stěžejní také tyto dokumenty: programové prohlášení Svazu českých spisovatelů,⁴ Sjezdovou zprávu předsednictva výboru Svazu českých spisovatelů⁵ a tzv. *Poučení z krizového vývoje*.⁶

¹ Ačkoli jsou někteří básníci zároveň recenzenty (a naopak), pracujeme s oběma skupinami jako specifickými činiteli a toto prolínání nijak nezohledňujeme.

² Reedice a překladové sbírky by se však mohly stát zdrojem poznání o tom, jaké představy o poezii v 70. letech panovaly, jakými vzory se básníci nechávali (či měli nechávat) ovlivnit. Výpovědní hodnotu mají také výběry z díla, v nichž je básníková tvorba zbavena původního kontextu a zasazena do kontextu nové doby. Nezabýváme se ani specifickým žánrem poezie pro děti.

³ Činíme tak i s vědomím, že jistým hodnocením je už sám fakt zařazení informace do jmenovaných článků.

⁴ Programové prohlášení Svazu českých spisovatelů, in *Tvorba* [3], 1971, č. 47, 29. 11., s. 4.

Domníváme se, že teoretickými statěmi a dobovými dokumenty je ovlivněna lexikální rovina recenzí. Konkrétnější obraz o dobové literární kritice a jejích představách o poezii zprostředkovávají spíše články pojednávající o jednotlivých sbírkách.

Uvnitř výše vymezených limitů postupujeme metodou řady,⁷ jako základní nástroj pro vytvoření vlastní databáze poezie vydané v určených letech používáme elektronický katalog knihovny Ústavu české literatury AV ČR, k rešerším v daných periodikách užíváme Bibliografii české literární vědy (od roku 1961) zpracovanou týměž pracovištěm.

Pokud zmiňujeme kulturu či literaturu, míníme tím tu, k níž měli přístup všichni obyvatelé Československa a již v souladu s územ označujeme přívlastkem oficiální.⁸

---

⁵ Sjezdová zpráva předsednictva přípravného výboru Svazu českých spisovatelů, in *Ustavující sjezd Svazu českých spisovatelů*, Praha, Svoboda 1972, s. 7–62.

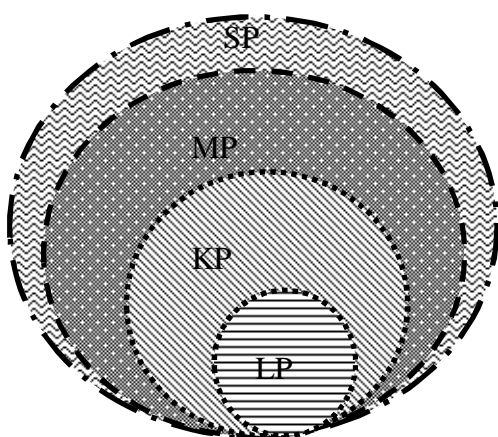
⁶ 1971 *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Rezoluce o aktuálních otázkách jednoty strany schválená na plenárním zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970* (Praha: Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ), 48 stran.

⁷ „Čtení v sériích dává vyniknout tomu, co je symptom, nebo které partikuli opakující se v mase, v množství, jakoby nemotivovaně, má být připsána hodnota symptomu. Takto, čtením [...] opakujících se článků, se skládá posléze obrazec poznávaného předmětu“ (Greibeníčková 1984/1993: 161).

⁸ Srovnej: „Národní literatura neztratila svoji vnitřní jednotu, rozštěpila se však do tří větví: vedle děl vydávaných nakladatelstvími v Československu vznikala díla ineditní (rukopisná, opisovaná) a díla, která čeští umělci publikovali v exilu. Jen neodpovědný přístup může některou z těchto větví apriorně desavuuovat. [...] chyby bychom se dopustili, kdybychom literaturu, kterou vydávala domácí nakladatelství, pojmenovali ‚oficiální‘ a již tím ji odsuzovali na jakousi druhou kolej“ (Brabec 1990: 1, 8).

2. Teorie pole a normalizační lyrika

Nutnost vymezení společenských podmínek, za nichž vznikala lyrika tzv. normalizace, lze vyčíst už ze samotného označení takové poezie: normalizaci chápeme jako pojmenování dějinné epochy, nikoli jako označení pro soubor estetických kritérií. Podle francouzského sociologa Pierra Bourdieua lze soubor historických, společenských a politických podmínek ovlivňujících umělce⁹ označit jako pole, tedy síť objektivních vztahů mezi jednotlivými členy daného prostoru. Jak ukazuje graf níže (obr. 1), v rámci společnosti je možné definovat několik podmnožin, jež nemohou existovat samostatně, jež se vzájemně ovlivňují, ale uvnitř nichž se zároveň utvářejí specifické sítě vztahů.

Obr. 1: Společenský prostor (SP), mocenské pole (MP), kulturní pole (KP) a literární pole (LP); mezi jednotlivými poli existuje vztah subdominance, hranice všech polí jsou vzájemně prostupné. Kulturní a literární pole vykazují stejnou prostupnost, mírně prostupná je i hranice společenského prostoru.

„Vzhledem k řadě homologií mezi literárním polem a mocenským polem či společenským polem v jeho celku je většina literárních strategií předeterminována a množství provedených ‚výběrů‘ jsou *dvojí tahy* – estetické i politické, vnitřní i vnější“ (Bourdieu 2010: 273). To mimo jiné znamená, že pokud básníkovi není umožněno publikovat, je tím vyloučen z literárního života a odsunut na okraj společnosti, v některých případech se ocitá až za hranicí vymezeného společenského prostoru – tak vzniká množina exilových či ineditních autorů. Jejich jména se však v recenzích, jejichž analýze se budeme později věnovat, zpravidla nevyskytují, protože „mít ohlas v poli, byť by to byly pouhé odbojné reakce nebo vyloučení, znamená v něm existovat“ (tamtéž: 296).

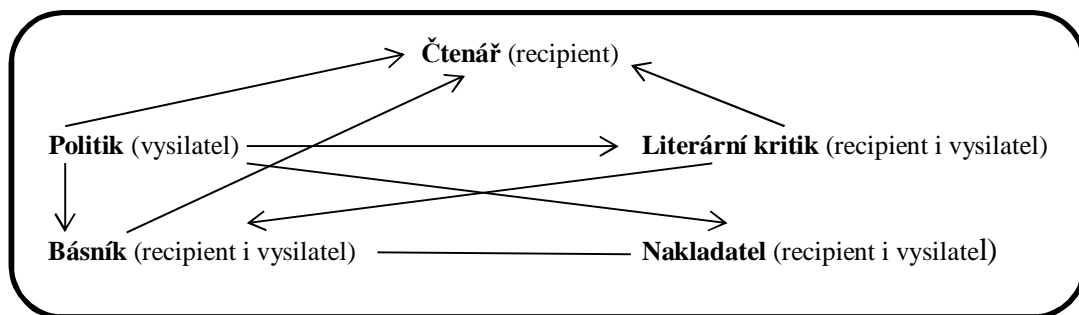
Mezi jednotlivými členy každé takové množiny vzniká specifická síť vztahů; v literárním prostoru ji tvoří básníci, čtenáři, literární kritici, nakladatelé, politici a „každý si hledí toho, aby ve svém zájmu prosadil ty nejvýhodnější hranice pole, anebo, což však vyjde

⁹ „Otázka smyslu a hodnoty uměleckého díla, podobně jako otázka specifity estetického soudu, má své řešení pouze ve společenských dějinách pole propojených se sociologií podmínek utváření zvláštní estetické dispozice v jednotlivých fázích jejího vývoje“ (Bourdieu 2010: 379).

nastejno, aby prosadil definici dostatečné příslušnosti k poli [...], která nejlépe ospravedlní jeho existenci takovou, jaká je“ (tamtéž: 293). Zásadním hybatelem dějů uprostřed literárního prostoru je tedy pravomoc určit, kdo může být označován jako básník – jen ten může publikovat a stát se tak součástí literárního života.

Všichni členové literárního života sdílejí zájmy, které tvoří „základ příslušnosti k poli (jež tyto zájmy předpokládá a současně je svým způsobem vytváří)[, což] zahrnuje nutnost přijmout soubor předpokladů a postulátů, které zůstávají z definice mimo diskusi“ (tamtéž: 224). Specifickou roli má v této síti vztahů čtenář: i když je pouhým recipientem snažení ostatních členů pole, je současně jejich hlavním zájmem. Právě opačnou roli zastává politik, který je výhradním vysílatelem, tj. tvůrcem zmiňovaných předpokladů a postulátů – pokud je básník akceptuje, pravděpodobně uspěje u nakladatele, a jeho sbírka se tak dostane nejen ke čtenáři, ale také k literárním kritikům, kteří plní dvojí funkci: dávají zpětnou vazbu básníku a říkají mu, zdali se podařilo naplnit politikem definovaný program, čtenáři pak poskytují návod ke čtení sbírky (obr. 2). Ponechme stranou, že ne každý čtenář poezie musí být zároveň čtenářem literárních kritik. Výhradně na literaturu je z analyzovaných periodik zaměřen jen Literární měsíčník, Tvorba je politický týdeník s kulturní přílohou, Rudé právo celonárodní deník – k literárním recenzím má tedy přístup široká čtenářská obec.

Obr. 2: Vztahy mezi jednotlivými členy pole

Literární kritika je instituce, která spoluvytváří hodnotu uměleckého díla, neboť „tím, kdo produkuje *hodnotu uměleckého díla*, není umělec, ale pole produkce jakožto svět víry, produkující hodnotu uměleckého díla jako *fetiš*,¹⁰ a to tím, že produkuje víru v tvůrčí moc umělce. Umělecké dílo existuje jako symbolický objekt obdařený hodnotou, jen pokud je známé a uznávané, to znamená společensky ustavené jako umělecké dílo veřejností obdařenou estetickými dispozicemi a estetickou kompetencí“ (tamtéž: 300). Na počátku

¹⁰ Je-li jako *fetiš* chápán objekt přehnaného, nekritického uctívání, pak se jím může stát i pouhé básníkové jméno.

70. let takové dílo dokonce z hlediska politické moci pomáhá revitalizovat literární scénu a kultivovat (předchozí básnickou produkcí mnohdy pokažený) čtenářský vkus. Nově vymezit hranice nejen literárního, ale také společenského prostoru znamená vytvořit nový řád a bránit ho (tamtéž: 296); k obojímu přispívá také literární kritika.

Pokud je literární pole silně ovlivňováno polem mocenským, nastává jeho deformace – obě množiny začínají splývat a „vše přispívá k ustavení bezprecedentního vztahu mezi umělecký dílem a jeho vykladači: napříště už diskurs o díle není jej pouhý pomocník mající podpořit pochopení a ocenění díla, nýbrž součást produkce díla, jeho smyslu a hodnoty“ (tamtéž: 228).¹¹

Další přirozenou vlastností pole je, že vztahy mezi jejich příslušníky jsou hierarchizovány, a to i v případě, že se jedná o společnost, která se deklaruje jako rovnostářská. V 70. letech dochází k hierarchizaci mezi jednotlivými básníky, mezi literárními kritiky analyzovaných periodik se však nic takového neděje, neboť oni již dosáhli určité míry *posvěcení* k tomu, aby posuzovali kvalitu sbírek i jejich autorů. „Je zřejmé, že princip účinnosti úkonů a jednání vedoucích k uznání a *posvěcení* tkví v samotném poli, kde se postupně ustavila a hraje hra založená na objektivních vztazích, které pole vytvářejí, na střetech, které zde probíhají, a na víře, která se zde rodí. [...] Důležité je zjistit, na čem se zakládá kolektivní víra,¹² či spíše ono kolektivně vytvářené a udržované *kolektivní nevědění* – zdroj moci [...]“ (tamtéž: 226–227; zvýr. E. M.). Pokud pravidla hry pochopil také autor, mohl využít možností participace na kolektivní hře a profitovat z ní.

---

¹¹ Ačkoli v této části své práce píše Bourdieu o reklamě, dají se jeho závěry aplikovat i na normalizační literární pole za předpokladu, že finanční statky budou nahrazeny statky symbolickými. Finančními aspekty literární tvorby se v této práci vůbec nezabýváme, neboť nemáme dostatek pramenů, z nichž bychom mohli čerpat informace např. o financování Svazu českých spisovatelů či například o finančním zázemí jednotlivých nakladatelství. Navíc se zdá, že výhradně psaním se uživilo asi deset procent všech literátů, tj. prozaiků i básníků (Černík 2009: 8); ti ostatní pracovali mnohdy v redakcích časopisů či v nakladatelstvích.

¹² „Kolektivní víra v hru (*illusio*) a v posvátnou hodnotu toho, co je předmětem této hry, je jak předpokladem, tak produktem samotného průběhu hry. To na ní se zakládá posvěcující moc, jež posvěceným umělcům dovoluje díky zázraku v podobě podpisu (nebo razítka) proměnit některé produkty v *posvátné* objekty“ (Bourdieu 2010: 302).

3. Kulturně-politická situace

Jako normalizace se obvykle označuje politický vývoj na území Československa po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Roku 1969 došlo na dubnovém plénu ÚV KSČ k odvolání Alexandra Dubčeka, generálním tajemníkem strany se stal Gustáv Husák a začalo období čistek. Jedním z prvních dokumentů, které přispěly k normalizaci společnosti, byla zvláštní zákonná opatření přijatá 22. srpna 1969, za zásadní dokument posrpnového kulturně-politického vývoje se považuje *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti od XIII. sjezdu KSČ*, které bylo schválené 10. prosince 1971 a které mělo nadále určovat kulturně-politický vývoj federace a stanovovat tak hranice mocenského pole¹³ i velké části společenského prostoru.

Na začátku 70. let téměř splynul prostor politický s kulturním, resp. literárním: politickými prověrkami procházeli všichni organizovaní komunisté, mnoho lidí muselo kvůli svým dispozicím, tj. dosavadnímu politickému i osobnímu životu změnit své pozice ve společnosti, a tento vývoj se logicky nevyhnul ani literární oblasti – recenze do všech tří zpracovávaných periodik pravidelně psalo na dvacet lidí, vedení redakcí bylo pečlivě vybrané, jednotlivá nakladatelství kontrolovala ediční rada ministerstva kultury a roku 1972 ustanovený Svaz českých spisovatelů měl nejen ve vedení prověřené, loajální autory. Literární pole tedy bylo institucionalizováno, zbaveno autonomie, stalo se závislým na politické situaci.

Ke zrušení cenzury došlo 1968, již v září 1968 však vznikl Úřad pro tisk a informace. Následovalo plošné zastavování vydávání kulturních časopisů, až v září roku 1969 začal pod vedením Jiřího Hájka vycházet týdeník Tvorba. I nadále mohla vycházet literárněvědná periodika či nakladatelské propagační bulletiny,¹⁴ o dění v kultuře se psalo i v pravidelné rubrice Rudého práva.

Institucionalizace se týkala také nakladatelství: České ministerstvo kultury zřídilo roku 1970 odbor knižní kultury, pod nějž spadala tzv. ediční rada a Svaz nakladatelských, vydavatelských a knihkupeckých podniků. V nakladatelstvích proběhla nařízená kontrola hospodaření a z údajně ekonomických důvodů bylo do září 1970 z edičních plánů staženo na 130 titulů.

Již jsme zmínili Svaz českých spisovatelů (SČS), specifickou instituci, která sdružovala část příslušníků literárního života, vytvářela jednu z jeho podmnožin a měla vliv

---

¹³ „Mocenské pole je prostorem silových vztahů mezi činiteli či institucemi, jimž je společné vlastnictví kapitálu nezbytného k zaujímání vládnoucích pozic v různých polích (Bourdieu 2010: 283)“; zde: kapitál symbolický.

¹⁴ Byl vydáván například informační týdeník Nové knihy, 1969 začal vycházet bulletin nazvaný Kurýr Odeonu.

i na jeho vývoj. Dění okolo instituce samé názorně ukazuje, jak lze někoho vykázat za hranice literárního, resp. společenského pole, a tedy jak je v totalitním státě důležité být uznán politickou mocí. – SČS vznikl roku 1969 a měl nahradit dosavadní Svaz československých spisovatelů, jeho stanovy ale nikdy neschválilo ani ministerstvo vnitra, ani ministerstvo kultury, a tak *de jure* neexistoval. Postupně mu byl znemožněn styk se zahraničím, zákaz činnosti postihl více jak polovinu jeho členů. Během roku 1970 bylo SČS zakázáno vydávat periodické i neperiodické tiskoviny, svazové nakladatelství Československý spisovatel bylo převedeno pod Český literární fond. Za to dostal SČS finanční náhradu, zároveň mu byl obestaven účet – ztratil tak vlastní ekonomickou základnu, jeho zánik pak 25. května 1970 konstatoval přípis Ministerstva vnitra. V září 1971 zveřejnil nově se konstituující Svaz českých spisovatelů po svém zasedání na Dobříši programové prohlášení, v němž deklaroval, že je bytostně spjat s politikou Komunistické strany Československa, a nastínil program socialistické literatury, jenž má „sloužit lidu, ukazovat jasné životní perspektivy, oceňovat sílu lidského ducha, pěstovat pocit hrdosti občana socialistické vlasti. Má rozvíjet citové bohatství člověka, jeho morální humanistické vlastnosti, pozvedat celou kulturnost národa“.

Podrobněji se ke konceptu socialistické literatury vyjádřil o rok později Jan Kozák na dobříšském sjezdu nově ustanoveného, přísně výběrového Svazu českých spisovatelů. Přednesl sjezdovou zprávu, v níž označil vedení původního SČS za reakční hegemony a odsoudil dění v oblasti literatury na konci 60. let. Konstatoval také, že konsolidace v oblasti literatury neprobíhá snadno – autory i kritiky proto vyzval, aby v názorech nebyli shovívaví a tolerantní.¹⁵ Další sjezd se konal až v prosinci 1977, kdy se předsedou svazu stal Josef Rybák.

Jak *Poučení z krizového vývoje*, tak sjezdová zpráva měly zásadní vliv na literární život. Určovaly nejen směřování literatury a kritiky, ale působily i na samotné vyjadřování recenzentů – v jejich článcích se tedy objevovala spojení jako „modernost v obsahu i formě“, „socialistické hodnoty“ či „žánrová bohatost“.

Poezii, resp. literaturu, již se zde zabýváme, označovali recenzenti nejčastěji přívlastkem socialistická, používání adjektiva marxistická je sporé. Z lexikálního hlediska je pozoruhodné i to, jak se pracovalo s názvy jednotlivých institucí, neboť jak Svaz českých spisovatelů, tak nakladatelství Československý spisovatel nesly stále stejné označení –

---

¹⁵ „Tento projev téměř dokonale vyčistil pole české literatury, kritiky, literární vědy a estetiky, jelikož pro vykonavatele moci se stal podkladem pro represivní opatření proti různým autorům, časopisům, postojům, ideologiím atd.“ (Procházka 1990: 5).

proměnil se však jeho význam, došlo k jeho přeznačení. Kontinuita obou institucí ovšem zůstala zdánlivě nepřerušena.

4. Symbolická hodnota normalizační lyriky

Básně představují symbolickou hodnotu, kterou v případě normalizační lyriky formuje několik skutečností. Pokud společenský prostor vnímáme jako herní pole řídící se specifickými pravidly, pak publikující básník je ten, jenž zvládl naplnit jedno z těch hlavních: loajalitu ke „straně“, ¹⁶ tj. nadřazenému principu určujícímu základní pravidla. Od čtenáře se očekává, že na hru přistoupí, uzná její užitečnost, uvěří v její hodnotu, a především se nebude vzpírat zavedeným pravidlům, ani je nebude chtít měnit. Recenzent je hráč i rozhodčí zároveň, neboť podléhá stanoveným regulím a zároveň určuje, zdali je básník neporušuje.

Symbolickou hodnotu díla lze využít k definici literárního prostoru a skrze něj i k určení hranic prostoru společenského – děje se tak prostřednictvím recenzí, jejichž autoři se podílejí na *posvěcení* básníkovy významu a starají se tak o *kolektivní víru* v probíhající hru. ¹⁷ „Je zřejmé, že princip účinnosti úkonů a jednání vedoucích k uznání a posvěcení tkví v samotném poli, kde se postupně ustavila a hraje hra založená na objektivních vztazích, které pole vytvářejí, na střetech, které zde probíhají, a na *víře*, která se zde rodí“ (Bourdieu 2010: 226; zvýr. E. M.).

Recenze se stávají součástí „produkce díla, jeho smyslu a hodnoty“ (tamtéž: 228). Podle míry symbolické hodnoty, která je sbírce přiznána, jsou básníci odměňováni, a to jak finančně, tak symbolicky. Přestože básníci zůstávají nobilitováni jako umělci, začíná uvnitř literárního prostoru docházet k hierarchizaci.

Může se stát, že míra *posvěcení* je nulová (o díle se mlčí), popřípadě je záporná – poté následuje diskreditace nejen sbírky, ale i samotného autora. ¹⁸ Důvod k autorově perzekuci sice poskytuje recenzent, ten se však může skrýt například za generalizační označení *hlas lidu* ¹⁹ či za zevšeobecňující text v 1. osobě plurálu.

---

¹⁶ O dobovém chápání pojmu strana blíže Fidelius 1978/2002a: 68–88.

¹⁷ Přestože víra byla v Československu 70. let potírána a mlčelo se o ní, v jazyce recenzentů zůstala slova spojená se sakrálním prostředím (*konfesní poezie, víra*), jejich význam byl však přeznačen, slova z této vrstvy slovní zásoby se sémanticky emancipovala.

¹⁸ Pokud recenzenti autoru *nadávají* a *spílají*, považujeme to za pokus o diskreditaci, míra posvěcení je tedy podle nás záporná. Srovnej: „[...] zjistil se moment mlčení. To jest o těch autorech, kteří byli podle ideologického práva zlikvidováni, se téměř nemluvílo, ti na mapě literatury přestali existovat (v takových případech udávání, již nepotřebné, přešlo občas v nadávání a spílání)“ (Procházka 1990: 5). – O tom, jakou funkci má podle Procházky udávání v literární kritice 70. let, se zmíníme později.

¹⁹ „To, že jde o přímou komunikaci mezi mocí a jejím exponentem, je ovšem často zakrýváno: Například se zdůrazňuje, že jde o projev morálního vědomí, zájem na věcech obecných, hlas lidu, národa atd.“ (Procházka 1990: 5).

Odměnou za symbolickou hodnotu, kterou představuje básníkově dílo a implicitně také jeho profesní a osobní život, je už sama publikace sbírky a její recepcí v tisku. Nejvýše se v této hierarchii nachází básník, který získal státní cenu či „čestný“ titul národní umělec – takto vyznamenání autoři byli ohodnoceni i finančně.²⁰

V Československu mohl umělec v 70. letech získat tři významná ocenění: Státní cenu Klementa Gottwalda, titul zasloužilý či národní umělec. Zákon o propůjčování vyznamenání č. 62/1962 Sb. definoval roli symbolických cen takto: „Vyznamenání jsou výrazem uznání a vděčnosti československého pracujícího lidu za zásluhy o vítězství socialismu a o budování vyspělé socialistické společnosti, o rozvoj přátelství a spolupráce a o upevnění mírového soužití národů, za zásluhy o obranu vlasti, za obětavou práci a za vynikající výkony na poli hospodářské a kulturní výstavby a rozvoje vědy a techniky anebo za příkladnou obětavost v občanském životě“ (zákon č. 62/1962 Sb.). Laureáty Státní ceny Klementa Gottwalda jmenoval prezident republiky na návrh vlády, navržení na cenu mohli být umělci, kteří svým dílem přispěli k budování socialistické vlasti (zákon č. 147/1950 Sb.). Ze spisovatelů byli po roce 1970 státní cenou odměněni Miroslav Florian či Ivan Skála – autoři, kteří svými podnětnými díly podali důkaz o neustálém růstu socialistické vědy, techniky a umění (Blahynka 1973b: 5).

Titul národní umělec mohl propůjčit prezident republiky umělci, „jehož umělecké působení svou zvlášť vynikající úrovní a svým mimořádným významem trvale obohatilo národní kulturu“ (zákon č. 56/1963 Sb.). Předpisem ze dne 3. června 1953 bylo upraveno propůjčování titulu zasloužilý umělec. Konstatovalo se v něm následující: „Lidově demokratický stát si váží uměleckých pracovníků. [...] Čestný titul ‚zasloužilý umělec‘ uděluje vláda na návrh příslušného ústředního úřadu pracovníkům, kteří si dlouholetou vynikající prací v kterémkoli oboru umění získali zvláštní zásluhy“ (vládní nařízení č. 55/1953 Sb.). – Mezi spisovateli, kteří obdrželi v letech 1970–1977 jeden z těchto titulů, byli národní umělci Josef Rybák či Jiří Taufer, zasloužilou umělkyní se roku 1976 stala Jarmila Urbánková.²¹

---

²⁰ Národní umělci získávali doživotní „čestné“ důchody, resp. zaopatřovací platy. Žádná z finančních odměn spjatých s jedním ze státních ocenění nepodléhala dani.

²¹ Všechna právní ustanovení týkající se vyznamenání udělených před rokem 1990 byla zrušena v říjnu 1990 (zákon č. 440/1990 Sb.).

5. Generace a kritéria jejich vymezení

Součástí vnitřní hierarchizace literárního pole je dělení autorů na příslušníky různých generací, a to podle několika kritérií. Za nejběžnější měřítko lze označit biologický věk, jako hierarchizující prvek se však může projevit i tzv. věk umělecký, který je definován mírou uznání, jíž se umělci uvnitř daného literárního pole dostává. K různým generacím tak mohou náležet lidé, které „často dělí kratičký interval, sotva pár let. Odlišnosti v uměleckém a životním stylu jsou přitom prezentovány jako protiklad mezi ‚novým‘ a ‚starým‘, ‚originálním‘ a ‚překonaným‘“ (Bourdieu 2010: 167). Takto definované skupiny jsou „spíše jen označené než přesně vymezené, neboť jednotlivé nálepky samy, jen vůlí pojmenovat, vytvářejí rozdíly“ (tamtéž). Vzhledem k tomu, že význam atributivního označení není jasně definován, může v průběhu let docházet k proměnám jeho významu.

Při následné analýze bychom měli mít na paměti, že jakékoli generační dělení básníků 70. let bude vždy umělé, protože deformovanému literárnímu prostoru nebyl umožněn přirozený vývoj, a tak měla společnost „tu čest s nesvatou aliancí mladých ctižádostivců s literárními důchodci a s veterány vyhlazovacího třídního boje v kultuře“ (Brousek 1979/1999: 242). Mnoho autorů publikujících před rokem 1968 bylo v první polovině 70. let náhle zamlčeno a naopak publikovali básníci, kteří se během předchozích desetiletí odmlčeli (K. Bodlák, K. Boušek, Z. Šeřík), u některých zase prudce vzrostla publikační činnost (V. Hons). Chybělo také výraznější zastoupení autorů pod třicet let, neboť takoví museli nejprve pochopit pravidla normalizační hry – větší množství debutů vychází až roku 1975. U některých to dobová kritika vysvětluje jejich strachem z publikace, jiní se prý nejprve museli vyrovnat se svým životním osudem a teprve pak začali psát, resp. se rozhodli vydat sbírku. Dalším důvodem je údajný nedostatek publikačních možností pro mladé autory – tím ostatně Karel Sýs vysvětloval i poměrně vysoký věkový průměr debutantů:²² „Naše polygrafie ‚zázračným dětem‘ nepřeje a nutí je vstupovat do literatury coby hotoví mužové“ (Sýs 1975b: 10).²³

Pojem generace není nijak častý v recenzích Rudého práva, kde se spíše užívá označení skupina, přičemž se nejčastěji objevuje přívlastek „mladá“, resp. „starší“. Stejného přívlastku se užívá pro určení věku biologického (podle data narození), ale také uměleckého (podle vydání debutu), což může vést ke ztíženému chápání recenzentovy výpovědi. Aby

---

²² Počítáme-li s věkem básníků debutujících vlastní sbírkou a následně recipovaných, pak je mezi roky 1970–1977 věkový průměr debutanta 36 let.

²³ Postupně však vznikaly edice určené mladým autorům, například Mladá fronta od roku 1972 vydávala edici Omega.

v označeních jednotlivých skupin autorů nevznikl chaos, rozhodli jsme se rozlišovat generaci mladých a starších (podle biologického věku), resp. zralých a nezkušených (podle věku uměleckého).²⁴ Termín generace používají recenzenti Tvorby,²⁵ autoři Literárního měsíčníku s ním zacházejí poměrně logicky a vymezují autory „mladší“ (podle věku), popř. „služebně mladé“ (podle debutu).

Za příslušníky starší generace proto považujeme autory narozené v letech 1900–1925 (A. Kraus, J. Pilař, J. Rybák, I. Skála, D. Šajner, J. Taufer, V. Závada), k té mladší počítáme básníky narozené mezi lety 1925–1950 (M. Florian, J. Hanzlík, V. Hons, V. Janovic, K. Sýs, P. Skarlant). Mezi básníky zralé pak můžeme klást ty, kteří debutovali před rokem 1968, básníky debutující po roce 1968 označujeme jako nezkušené. Musíme si však uvědomit, že taková kategorizace je ve své podstatě mechanická, recenzenti se řídili spíše vlastní intuicí,²⁶ což lze ukázat i na textu Jaromíry Nejedlé, v němž se píše o básnířce Janě Moravcové (*1937, debut 1969), že patří „mezi literární generaci, kterou jsme si zvykli nazývat mladou [...]. Je to však generace mladá především svými city a svým usilováním o nové“ (Nejedlá 1976: 5).

Kvalita poezie je dokládána odkazem k básníkům, jejichž „biologický život náleží minulosti“ (Bourdieu 2010: 212), a tak se recenze hemží označeními jako *erbenovské motivy*, *máchové ozvuky*, *horovská ražba*. Vytváří se tak specifická skupina lyriků, která slouží k legitimizaci soudobého básnictví (využije se srovnání současného a uznávaného, již zemřelého básníka), k demonstrování jeho pozitivního vývoje i k vytyčení prostoru normalizační lyriky. Příklad první nastává tehdy, pokud recenzent upozorňuje na *bieblové*, *máchové*, *erbenovské* či jiné rysy sbírky. Ilustrací pro případ druhý může být reakce na Jelenovu sbírku *Pozdravení zemi* (1970), podle níž básník zvládl překonat Halasovu „nihilistickou“ vizi světa, a to plnou důvěrou v budoucnost rodné země (Kopic 1970: 5). František Halas a Vladimír Holan jsou považováni za reprezentanty sice hodnotné, ale

---

²⁴ Jaký chaos vytváří nedůsledná práce s pojmy vztahujícími se k označení generace, se ukazuje např. v recenzi na Skarlantovu sbírku *Hebká kůže* (1972): „Petr Skarlant, jen o rok mladší než Josef Hanzlík a Václav Hons, vstoupil do poezie [...] až sedm osm let po svých vrstevnících. Přišel do jiné literární situace a taky s jinou životní zkušeností, která se nepřímo projevuje i v poetice, byť právě v ní se Skarlant záměrně odlišuje od autorů přibližně stejně starých a starších a svým návratem k uzavřeným lyrickým formám se přibližuje nejmladším, kteří po letech převládajících volných veršů a volných veršů a volných strof nalézají nyní půvab i básnické možnosti např. v jambu“ (Blahynka 1972f: 5).

²⁵ Řídké označení střední generace, které se objeví v několika recenzích, nebereme při analýze v potaz, neboť se jedná o označení vágní a nejasně motivované.

²⁶ To platí jak pro Rudé právo, tak pro Literární měsíčník, jehož recenzenti k mladé generaci řadili mnohdy i autory debutující na počátku 60. let.

názorově nikoli plně vyzrálé lyriky, neboť píše poezii nekonkrétní, mnohovýznamovou.²⁷ Můžeme se proto například dočíst, že na Olympu mladé poezie „několik často i pozoruhodných autorů příliš halasí a holaní“ (Rafaj 1975a: 107).

Zvláštní skupinu tvoří také ženy-básnířky (E. Bernardinová, J. Moravcová, L. Romanská, H. Svozilová-Johnová, J. Urbánková),²⁸ bez ohledu na předchozí publikační činnost či věk. Jejich poezie bývá označována jako ženská a recenzenti si na ní cení toho, že se jejím prostřednictvím čtenář může seznámit s prožitky a myšlenkami moderní ženy.

---

²⁷ Takovou poezii označuje dobová kritika jako spirituální a staví ji do protikladu k poezii materiální.

²⁸ Sbírky Soni Kociánové byly vydány z autorčiny pozůstalosti, proto recenze na tyto knihy neanalyzujeme.

6. Lyrika v recenzích dobových periodik

6.1 Rudé právo

Celonárodní deník Rudé právo, vydávaný jako *orgán ÚV KSČ*, se recenzování básnických sbírek věnuje výběrově, a to většinou v kulturní rubrice na straně 5. V letech 1970–1977 zde vyšlo 26 recenzí od 12 autorů.

Většina publikovaných textů se snaží zařadit poezii do kontextu doby a vymezit ji vůči produkci druhé poloviny 60. let, jejímž autorům bývá vytýkáno, že se nesnažili o kontakt se čtenářem, že devalvovali hodnotu slova. Především na počátku 70. let recenzenti nekomentují básnické sbírky, ale spíše literární vývoj předchozích let a shodují se na tom, že básnictví – stejně jako celá společnost – prošlo krizí, z níž se však zdárně vzpamatovává. Bořivoj Kopic v souvislosti s tímto obdobím mluví o tvůrčí diskusi, jejímž výsledkem má být například Jelenova sbírka *Pozdravení zemi*. „Česká poezie, tento snad nejjemnější a nejsubtilnější seismograf národní slovesné kultury, prodělala v posledních letech podivuhodné peripetie a změny. Přes všechna úskalí se nakonec rozklenula šíře jejího vymezení, tedy v pravém slova smyslu její žánrová bohatost“ (Kopic 1970: 5). „Tvůrčí diskuse“ je pravděpodobně jen jiné označení pro to, o čem Milan Blahynka píše jako o velké přestavbě české poezie a jejím odklonu od spiritualismu (Blahynka 1971b: 5). – Koncem roku 1977 Jaromíra Nejedlá konstatuje, že „znovu je [...] prostor i čas pro psaní dobré, společensky odpovědné poezie“ (Nejedlá 1977: 5).

Vlivným kritikem situace na přelomu 60. a 70. let byl Vítězslav Ržounek, když roku 1970 odsoudil „intelektuály“, kteří se nejprve vehementně dovolávali socialismu, aby se následně vzdali rudé knížky, „toho nejcennějšího, co každý skutečný komunista nosí na svém srdci“ (Ržounek 1975: 5). V posledním čísle Rudého práva z roku 1977 hodnotil uplynulých dvanáct měsíců jako období, v němž si „přivlastňovali právo mluvit o morálních hodnotách člověka a společnosti lidé, kteří nemohou světu nabídnout nic než chaos, morální rozvrat, v němž platí jen železná pěst a právo silnějšího. [...] Pojmy jako svoboda, lidská práva, štěstí člověka jsou jimi [...] cynicky zneužívány v míře, kterou svět dosud nepoznal“ (Ržounek 1977: 5). Je jasné, že tato slova byla určena signatářům Charty 77.

Recenzenti postupně určovali hranice normalizační lyriky, kontury jejího pole však ještě koncem analyzovaného období příliš zřetelné nebyly. Neuváděla se konkrétní jména autorů, vůči nimž se nově vznikající lyrika vymezovala, analogicky se (ne)psalo také o kritice 60. let, jež prý nedokázala rozeznat hodnotu některých sbírek; například zhodnocení Závadovy poezie bylo prý hysterické a neobjektivní, a to především kvůli tomu, že se básníkovi vytýkaly jeho přednosti (Blahynka 1971a: 4).

Při konstruování daného pole hraje značnou roli negativní vyhranění básnictví vůči něčemu jinému (obzvlášť předchozímu desetiletí), které se většinou odehrává na jazykové rovině: poezie by neměla být *přepoetizovaná*, její součástí nemají být *mnohastupňové abstrakce* či *okázalé hlubokomyslnosti*. Typické je také vymezování lyriky a její role za pomoci opozičního vztahu: domácí vs. cizí/exotické, venkov vs. město, mladí vs. staří. Pokud se autorovi podaří v rámci jedné sbírky syntetizovat oba protichůdné prvky, je to vnímáno pozitivně – například Skarlantova poezie „je cenná právě tím, že [...] čerpá z propastí i mělčin obyčejného života“ (Blahynka 1972f: 5). Podobně se vyjádřil Vladimír Brett ke sbírce *Ploty* (1971), v níž se podle něj Karel Boušek vyznává z lásky „k prostým lidem a věcem, tvořícím všední a mnohdy i nevšední skutečnost kolem nás“ (Brett 1973a: 5). Taková vyjádření implicitně sdělují, že se básníkovi podařilo zahrnout do svých veršů celý svět, postihnout jej v celé jeho šíři²⁹ – sbírka pak splňuje požadavek společenského přesahu a nadčasové platnosti, což jsou pro recenzenty dvě zásadní kritéria: „[Šajner] zve čtenáře svých básní k aktivní spoluúčasti na tvořivé práci pro dnešek i zítřek. Jen zdánlivě působí Šajnerova poezie jako poezie osobních zpovědí. Její skutečný charakter je jiný, ryze společenský“ (Nejedlá 1977: 5). O důležitosti společenského přesahu básnictví píše i Blahynka: „Obraz manifestující přírody a odvěkých přírodních sil nalézá však v *Iniciálách* nový rozměr a význam: je zasazen do vrcholu vysloveně politické básně [Lípa], která [...] s neobyčejnou naléhavostí vyjádřila bytostnou potřebu konsolidace společnosti a která, zrozena z potřeby chvíle, podržuje si vlastnosti dílka přesahujícího svou dobu“ (Blahynka 1972b: 5). Přírodní lyrika se zde stává lyrikou politickou a ukazuje se, že adjektiva politický a estetický mívají v recenzích podobný význam; krása i příroda se projevují stejně – i tak lze číst reakci Krausovu sbírku *Vlaštovčím křídlem* (1973), v níž básník svádí politický zápas dneška, který je však podbarven „sžíravou touhou po kráse, velmi křehkým vědomím cennosti našeho údělu a času člověka“ (Kopic 1973: 5). Podobně se vyjádřila i Zlata Kufnerová o Miroslavu Florianovi: „Básníkovi se do přírody, kterou miluje a jíž rozumí, podařilo promítnout obraz dnešního světa, v němž žije a který pomáhá tvořit“ (Kufnerová 1973: 5).

Přírodní lyriku staví recenzenti na pomyslný piedestal – skrze přírodu lze totiž promlouvat k lidem a jen ten, kdo je v důvěrném srozumění s přírodou, může být v důvěrném srozumění i s lidmi. Další rovnítko lze klást i mezi přívlastky přírodní či milostná,

²⁹ Tato syntaktická konstrukce se objevuje i v recenzích uveřejňovaných Literárním měsíčníkem, ale její výskyt není tak četný jako v Rudém právu.

popř. společenská a politická, společensky odpovědná, politicky angažovaná, příležitostná.³⁰ Všechny tyto atributy můžeme vztahovat k poezii, kterou doboví recenzenti považují za hodnotnou a kterou by bylo možné, využijeme-li Blahynkova termínu, nazvat *pozemskou poezií*, jež nezobrazuje temnou stránku života, ale životní klad, je spontánně radostná.³¹ Toto označení se objevuje například v hodnocení Rybákovy sbírky *Dlouhé noce* (1971): „Rybákův svět je především česká krajina, velmi často zimní či podzimní. [...] Toto programové pozemšťanství, které Rybáka spojuje přímo programově s Konstantinem Bieblem, je také z nejvyšších hodnot jeho poezie, jeho konkrétní paměti, jeho věčné obraznosti“ (Blahynka 1971e: 5). Pozemská poezie by měla směřovat ke „stále intenzivnějšímu obrazu našeho světa“ (Blahynka 1972b: 5), věnovat svou pozornost těm nejprostším věcem – být realistická, bytostně materialistická a pozemská, má být poezií *nazemvzetí* (tamtéž). Takové básně zrcadlí sounáležitost s lidmi, jsou konkrétní i hluboké zároveň, anticky vznešené, a přitom se nevzdalují aktuálním problémům a bojům (Kopic 1971: 5). Ivan Skála byl zase chválen za to, že „nezbásňuje ideje, ale volí fakta, která jsou přímo nasycena konkrétností“ (Rzounek 1975: 5).

Sbírky bývají hodnoceny také podle toho, jestli se autor drží určitého programu a plní zvolený úkol. Recenzenti se však snaží určit program sbírek jednotlivých autorů na základě jejich obsahu a následně konstatují, zdali se jej podařilo naplnit. Josef Rybák tak ve sbírce *Dlouhé noce* uskutečňuje program *pozemšťanství* (Rafaj 1976a: 105), Václav Hons si prý za program sbírky *Černé milosti* (1972) stanovuje radost a otevřenosti vůči světu (Blahynka 1977f: 5). Je patrné, že programy jednotlivých sbírek jsou vymezeny velmi vágně – a podobně nejasné je také to, jakou funkci by v literatuře měl autorův program plnit, co to program vlastně je.

6.2 Tvorba

Týdeník Tvorba, časopis pro politiku, vědu a kulturu, vycházel od podzimu 1969, vydávalo ho Rudé právo. Reflexe dobové lyriky se nejčastěji objevovaly v rubrice určené recenzím (filmovým, divadelním, rozhlasovým, knižním) a ve srovnání s Rudým právem či Literárním

³⁰ Recenzenti Literárního měsíčníku nebudou vůbec používat přívlastek angažovaná, přidají však přívlastek občanská; slovo občan je sémanticky značně emancipované, lze ho chápat ve významu obyvatel, který se podílí na budování socialistické společnosti a který (použijeme-li dobového lexika) *drží prst na tepu doby*. Srovnej Fidelius 1987/2002a: 89–96.

³¹ Srovnej: „Pozemšťanství, [...] bytostné lpění na dnešku jako na nejpevnější základně na zemi [...]“ (Rafaj 1976a: 105).

měsíčníkem byly nejkratší, některé delší články byly otištěny na stránkách věnovaných kultuře. Od č. 40/19741 až do konce roku 1976 doplňovala Tvorbu jednou měsíčně příloha nazvaná LUK (zkratka pro Literatura – Umění – Kritika), v níž se objevovaly obsáhlejší texty o nových básnických sbírkách. Kritici publikující v Tvorbě ve svých textech často píšou o tom, jak asi bude kniha čtenáři vnímána, co se jim bude a nebude líbit – své domněnky však vyjadřují indikativem přítomnosti. Častým jevem je zdůrazňování politické hodnoty recenzovaných veršů. Uveřejňovaly se zde i teoretické kulturně-politické texty (programové prohlášení Svazu českých spisovatelů, Hájkův šestidílný seriál o pozici a směřování socialistické literatury *A co literatura?* /1970/). Mezi lety 1970–1977 zde vyšlo 56 recenzí od 15 autorů.

Usuzujeme-li z článků o poezii na nejčastější témata sbírek, pak je to domov,³² láska, rodina, všednodennost, příroda, smrt, čas, vztah jedince k historii i současnosti – a samozřejmě pozemšťanství. Pokud se všechna témata podaří ztvárnit tak, že se vzájemně prolínají, ztvárňují dohromady „problematiku životní realizace“ (Pavelka 1976b: 11).³³

Verše mají být podle recenzentů objektivní, subjektivnost (a její vyjádření ich-formou) má význam teprve tehdy, pokud je úzce spjata s tzv. reálným světem a lze-li autorův subjektivní prožitek zobecnit. K tradici českého básnictví a pozici subjektu v něm se vyjádřil Peterka: „Uvědomme si jen, jak silně se od dob *Manifestu české moderny* stále traduje již úzký názor, že subjekt básníkův je tou pravou zárukou hloubky a neklamnosti básnického poznání“ (Peterka 1975: 13); socialistická poezie podle něj ale nemusí negovat byvší ismy, neboť „[...] lze bez újmy navazovat i na obraznost směrů myšlenkově překonaných a překonat ji“ (tamtéž).

Normalizační lyrika má stavět na pozitivních hodnotách, které přinesl nejen rok 1948, ale i 50. léta. Plošně odsuzování nejsou ani básníci publikující již v 50. letech, pokud od té doby změnili tvůrčí metodu, ale zůstali věrni svému přesvědčení. Spíše implicitně se vymezují 70. léta vůči předchozímu desetiletí – například básníci, kteří emigrovali, jsou v Tvorbě jmenováni a slouží jako odstrašující příklad, jako ukázka zkaženého charakteru (I. Diviš, I. Blatný). Recenzovány byly také sbírky *Odklad krajiny* (Petr Kabeš, 1970) a *Loutky* (Ivan Wernisch, 1970), obě reakce byly negativní. Janko ve své reakci na

---

³² Proti možné výtce, že téma domova už je *vyčpělé*, se ohradil Štěpán Vlašín: „Poezie domova a bytostného sepětí s rodným krajem může působit neaktuálně pro toho, kdo už citově okoral a v literatuře hledá jen apartní dohánění mód“ (Vlašín 1974b: 13).

³³ Srovnej: „Otevřenost a upřímnost jsou morální kodifikací autorova tvůrčího a životního postoje, jsou jednou ze součástí lidskosti, jednou z jejích realizací“ (Valouch 1977b: 18).

Wernischovy *Loutky* zároveň charakterizuje „krizi“ 60. let, když píše, že sbírka „svědčí o bludišti a slepých uličkách, v nichž se octla část naší soudobé poezie. Bezobsažnost básnické výpovědi, jalové slovíčkářství a rezignace na konkrétní čtenářskou obec jsou již notoricky známé příznaky“ (Janko 1970: 14). Kabešův *Odklad krajiny* označil Blahynka za „téměř úplnou vzorkovnici toho, co se [...] v druhé polovině 60. let ‚nosilo‘ – od bible přes Henryho Millera a T. S. Eliota až po [...] metafyziku“ (Blahynka 1971c: 12).

Recenzenti si všímají dodržování gramatických (obzvláště syntaktických) a pravopisných pravidel ve sbírkách, za nevhodné je považováno přílišné tvoření neologismů – ty čtenáře matou, podobně jako velké množství intertextuálních narážek.

Pokud jsme psali, že básně mají být podle dobových kritérií hodnotné a politicky akceptovatelné, znamenalo to především, že jejich hlavní inspirací by měla být současnost a k ní vztažená témata historická, exkurzy do minulosti by neměly být „hnidopišským intelektualismem“ ani „barokizujícím“ (tedy negativním, smrt vzývajícím) poklesem (Pavelka 1976b: 11). Kladně hodnoceny bývají sbírky kritizující „nešvary“ tehdejší společnosti: maloměšťáctví, špatnou pracovní morálku, čachrování, nesprávný vztah ke kapitalistické společnosti, konzumní způsob života.

Poezie by se měla angažovat „pro vyslovení toho, s čím si mnohdy nevíme rady, pro vyslovení nejjasnějších pocitů milostného a životního zmatku, ale i touhy tento zmatek přebrodit [...]“ (Blahynka 1974d: 13). Klade se na ní také požadavek pravdivosti – a „jedinou cestou k pravdě je odmítnutí [...] jednorozměrnosti, snaha o racionální postižení celého spektra všech souvislostí skutečnosti v dynamické jednotě“ (Pelc 1973b: 13), tj. pojmenovávat a syntetizovat protikladné skutečnosti (domácí vs. cizí, společenské vs. přírodní). Podobně se vyjadřuje i Hájek, když píše, že básnictví „musí obsáhnout z tragické doby nejen její propasti a ohrožení, ale i její nezdolnou hrdinskou vůli k uhájení člověka a lidskosti, sladkost i opojení života, ale i jeho hoře. A přitom musí vždy zůstat hazardem i hrou! A ze všeho nejvíc: být s lidmi, být pro lidi“ (Hájek 1972b: 6).

Mnohé požadavky jsou kladeny i na básníky, od nichž se mimo jiné vyžaduje, aby svou tvorbou sloužili socialistické vlasti a pomáhali tak vyprostit zemi z *nelidství* (Hájek 1972b: 6), neboť „zodpovědnost osobní a odpovědnost za svět se prostupují“ (Peterka 1974c: 12). Jejich role je však – podobně jako hranice literárního prostoru – určena velmi nejasně: „Básník není domácí kutil, ale obyvatel planety“ (Peterka 1974c: 12), chce být občan (Sýs 1975a: 8), měl by se umět „zastavit a žasnout“ (Sýs 1977b: 18). Oceňuje se, pokud je empatický, má pozorovatelský talent či pokud „svou střízlivostí a střídmostí [...] připomene, že [...] není pouze z rodu básnického“ (Jelínek 1977:18).

Recipován je také způsob použití náboženské symboliky. Například Vladimír Macura vyčítá Josefu Jelenovi, že ji používá jen jako dekorační prvek, naučenou manýru a že ji nijak nekonfrontuje s pozemskými hodnotami (Macura 1974: 10). – Podle Blahynky znamená příroda víc než náboženství (někdy označované jako „spiritualismus“), protože „tvůrčí skromnost před majestátem přírody a života nemá nic společného s křesťanskou pokorou, je jejím výslovným popřením“ (Blahynka 1973b: 5); pokud se autor pokoří přírodě, otevře se tak hmotnému světu a jeho poezie se stane pro čtenáře srozumitelnější. Básnictví lze proto srovnat se sportem, neboť obě činnosti probouzejí v člověku radost, jsou potvrzením jeho schopností a dokazují, že tělo i duch oplývají zdravím (Blahynka 1972c: 8).

6.3 Literární měsíčník

Na podzim 1972 začal vycházet Literární měsíčník, *orgán Svazu českých spisovatelů*. Vycházel jednou měsíčně s pauzou během letních prázdnin, celkem tedy deset čísel za rok. Recenze básnických sbírek se nejčastěji objevovaly v rubrice Fórum, v rubrice Dílna vycházely reakce na poezii debutantů. Dílu některých autorů byly věnovány obsáhlejší články, jejichž autorem byl většinou Oldřich Rafaj, od roku 1974 šéfredaktor měsíčníku. Kritiky otiskované v Literárním měsíčníku jsou oproti Tvorbě či Rudému právu obsáhlejší, mnohdy hodnotí nejen aktuální, ale celé dílo daného básníka. V letech 1970–1977 zde vyšlo 46 recenzí od 20 autorů, v nichž je patrný vliv programového prohlášení Svazu českých spisovatelů a Kozákova projevu proneseného na svazovém sjezdu roku 1972. Program Literárního měsíčníku nastínil v úvodním článku Na cestu Jiří Taufer. Píše, že je nutné pomoci poezii z krize, do níž se dostala i kvůli tomu, že se uzavřela do mikrosvěta básnického subjektu – redakce proto bude podporovat díla, která vyjadřují kladný vztah k „objektivní skutečnosti“, odklon od „abstraktního spiritualismu“ a v jejichž celistvosti se bude projevovat socialistický, a tedy neiluzivní člověk (Taufer 1972: 5–6).

Stěžejním tématem je pro recenzenty příroda a vztah člověka k ní. Svozil považuje antropomorfizaci ve Florianových verších za projev těsného sejetí mezi přírodou a člověkem (Svozil 1972: 69), Černík zase „transponuje racionalitu lidského světa do přírody“ (Pavelka 1975a: 107). Později však Peterka píše, že se přírodní lyrika stala módním zaklínadlem, a to jako „imaginární kulisa metafyziky a úzce osobních pocitů,“ místo aby byla konkrétní a ztvárňovala objektivní³⁴ realitu, což by vedlo k syntéze člověka politického a soukromého (Peterka 1976a: 108).

³⁴ Adjektivum objektivní lze v kontextu normalizační literární kritiky chápat jako synonymum pro všeobecné, neosobní, všemi pochopitelné.

Mezi frekventovaná témata patří cestování, domov, dětství a rodina, tj. žena, muž, dítě, milenecký vztah, nevěra, zmiňována je také nespokojenost moderní ženy v manželství. Za důležitý motiv se považuje společnost, chápána jako paralela k přírodě: „I pro básníky existuje [...] druhá příroda, příroda společenská, jejímž tvůrcem je pracující člověk, a tam se dnes rozhoduje o osudu světa“ (Pekárek 1973: 86). Toto vyjádření poukazuje na další z rysů normalizační lyriky. Básník je vnímán jako „dělník slova“, a má tedy jasné „etické povinnosti zápasu ve složitém procesu vytváření dějin, v procesu boje člověka a osvobození sebe sama z pout nihilismu a sobectví, zápasu člověka o hlas budoucnosti světlé a pravdivé, v níž budou zrozeny básně života, básně práce, básně optimismu nad prostorami, které ještě *nedávno*³⁵ přiváděly básníky k zoufalství“ (Rafaj 1976b: 104; zvýr. E. M.). Básníci jsou chápáni jen jako jedna ze složek společnosti a jejich hlavním úkolem je na počátku 70. let především *boj o tvar poezie* a její podřízení potřebám tzv. konsolidující se společnosti.³⁶ – Slova z oblasti politiky, těžkého či vojenského průmyslu jsou v recenzích poměrně častá, a tak čteme, že „poslední Florianova knížka poezie pulsuje horece a poctivě s tepem doby, z níž básník doluje rudu pro vyhotovení proslulého gramu verše“ (Rafaj 1974b: 72), nebo že „Rybákova poezie je dělná, a proto i sdělná, protože jde s dělníkem, s tvůrcem v nejpodstatnějším slova smyslu, odečítá mu stejně ze srdce jako z úst, jeho tep je tepem Rybákovy poezie, jeho očima se poezie dívá, vnímá jeho láskami a nenávisťmi“ (Rafaj 1976a: 104).

Jedním ze zásadních požadavků kladených na lyriku je její reálnost, básník by se měl vyvarovat častým odkazům k historickým událostem či jiným textům. Příznačné je rozhořčení nad tím, že Horanského sbírka *Amenkámen* (1976) odkazuje k *Písni písni* či mytologii, neboť tak prý dává najevo, že básník tvoří jen pro vybrané čtenáře, a to – jak doufá kritik – nebylo jeho cílem (Blahynka 1977e: 118). Také Bělíček v reakci na Skarlantovu sbírku *Kdo jde po dně budoucího jezera* (1973) připomíná, že verše nemají působit subjektivně a sobecky: „Reálná skutečnost vstupuje do autorovy poezie jen potud, pokud se vztahuje k mýtu vlastního já. [...] Autor by měl zvážit otázku, do jaké míry může být takový mýtus závažnou výpovědí o reálném světě [...], zda mýtus není spíše nástrojem subjektivního zkreslení skutečnosti než skutečného poznání“ (Bělíček 1974: 108). Slovo mýtus (sémanticky emancipované) je vnímáno jako synonymum pro nereálnou představu o světě a vyvolává negativní konotace.

---

³⁵ Podobně implicitní vyjádření vztahující se k 60. letům jsou v recenzích poměrně častá a jakoby mimochodem pomáhají časově vymezit hranice normalizačního pole.

³⁶ Potřeba redefinovat (nejen) literární pole je zřejmá, ovlivňuje i dobové lexikum (*konsolidující se společnost*).

Literární měsíčník klade velký důraz na to, aby nejnovější sbírka byla zasazena do kontextu autorova díla, zpětně proto hodnotí dříve vydané sbírky. Struktura takových recenzí je podobná: nejprve je zhodnocen debut, popřípadě básníkův dosavadní život, následuje popis a zhodnocení dalších sbírek. Vyjádření k aktuální sbírce a doporučení, jak koncipovat další sbírku, lze číst v druhé polovině textu.

Jazyk recenzí je oproti Rudému právu či Tvorbě zpravidla košatý a barvitý, ale mnohdy právě to ztěžuje porozumění, zamlžuje význam napsaného. Objevují se samozřejmě i články, které bohatým lexikem neoplývají: sborník *Zelené světlušky* je považován za „sympatický“ a jeho autory prý spojuje to, že „jsou především rádi na světě a nesimulují žádné ‚odcizení‘“ (Pekárek 1973: 86), podobně vágně charakterizuje Kopic Černíkovu *Náhradní krajinu* (1971), která je alespoň místy „poetická, což je v poezii někdy hodnotou samo o sobě“ (Kopic 1976: 110).

Básníkovi nejsou vytýkány formální nedostatky, pokud báseň vyjadřuje „pevný morální postoj“. Ten si však každý autor musí nejprve obhájit – povedlo se to například Miroslavu Florianovi, „který si svůj životní postoj vydobyl tvrdošíjným lpěním na základních etických hodnotách“ (Rafaj 1974b: 72). Stát se názorově pevným může kdokoli, kdo má svůj domov, kraj, přátelství, víru (sic!) (Pavelka 1977b: 105).

Stěžejním poetologickým termínem je metafora (opět značně sémanticky emancipovaná), neboť „otázky metafory [...] jsou otázkami po způsobu, jímž básník vyslovuje ‚čas‘ svoji tvůrčí, lidskou, tedy občanskou podstatu, nejsou mimo ni, ale jsou jen v ní“ (Rafaj 1974b: 71) a protože „reflexe v poezii předpokládá určitou metaforickou symboliku myšlenky“ (Kopic 1976: 110). Můžeme ji považovat za synonymum ke slovu formální („i volný verš musí mít svou metaforiku“ /tamtéž/), lze ji chápat také jako označení pro mnohovýznamovost, jelikož v básních má každé slovo „svůj mnohostranný metaforický význam“ (tamtéž), zároveň je to ale prostředek „spoutávající neklidnou a vynalézavou obraznost“ (Pavelka 1977b: 106).

Podrobně se metafoře věnuje Svozil, který na příkladu Florianovy lyriky vysvětluje vznik metafory, její roli a možné působení na čtenáře; východiskem metafory je postupně rozvíjený smyslový vjem.

Domníváme se, že rozbor Florianovy metafory může vést nejen k přesnému určení specifičnosti básnickovy lyriky, ale i k vymezení jejího místa v souřadnicích české poezie. [...] Nejdůležitějším „prostředkem“ prolínání a prostupování věcí je [...] rozvinutá metafora. Je to prostředek tak podstatný, že vymezit zvláštnost a dosah typické florianovské rozvinuté

metafory se do značné míry rovná vymezení samé podstaty Florianových veršů. Tato metafora nechává prolnout nejen dvě odlišné věci, ale zároveň dvě či více významových poloh, které tyto oblasti mohou navodit, a slučuje vše v jeden propojený celek, v němž mívají místo i některé další momenty. [...] Obsahuje zřetele, které nelze definitivně zachytit a vyjmenovat (Svozil 1974: 68–69).³⁷

Shrňme: Metafora není jen označení básnické figury, nýbrž nadřazený pojem, který v sobě zahrnuje informaci o autorské poetice, o specifickém jazyce sbírky a který se blíží významu sémantického gesta. Metaforické básně nejsou abstraktní, ale ani čistě popisné, přestože „česká poezie 70. let protěžuje empirický přístup k realitě, který těží z neotřelosti a bezprostředních smyslových dat“ (Pavelka 1975d: 110).

---

³⁷ Ačkoli Svozil píše o výboru *Smluvená znamení* (1974) a jeho článek tak neodpovídá limitům této práce, je to jediný text, který se pojmu metafora věnuje podrobně, proto jsme ho zahrnuli do množiny analyzovaných textů.

7. Kritika speciálních funkcí

Ve druhé polovině 20. století „sama existence stálého mocenského tlaku poznamenala – ať již přímo, nebo nepřímo – všechna díla, která tehdy vznikala. Intenzita tlaku i akcenty na ty či ony složky se sice proměňovaly, ale stále existovaly oficiální ideologické normy, které určovaly, jaká díla mají být preferována, jaká trpěna, jaká zakazována, jaká pronásledována“ (Brabec 1990: 1), což kladlo na recenzenty specifické nároky, neboť právě oni byli jedni z „vykonavatelů“ normalizace v literatuře. Počátkem 70. let měli vysvětlit, co se s českou literaturou dělo během předchozího desetiletí,³⁸ spoluurčovali, komu bude umožněna publikace. Za základní „hodnotové kategorie“ jak básní, tak recenzí označil Hájek „třídnost, stranickost, ideovost a realismus“, jelikož tyto pojmy „jsou výchozím bodem zápasu za obnovení socialistického vědomí a sebevědomí kritiky i uměleckých tvůrců“ (Hájek 1971: 4). V analyzovaných textech se nejčastěji objevují slova realismus (jako tvůrčí metoda) a ideovost (jako ukazatel kvality poezie), požadavek třídnosti či stranickosti je vyjádřen spíše implicitně, popřípadě chybí.

Články pojednávající o básnických sbírkách jsme pro zjednodušení nazývali recenze, považovali jsme je za literární kritiku – i kvůli tomu, že sami autoři těchto článků se za literární kritiky měli a jejich texty ještě zrcadlí dobovou představu o tom, jak má tato disciplína vypadat. Nyní bychom rádi blíže popsali žánr normalizační literární kritiky.

Vycházíme-li z Mathauserova pojetí sekundárního textu, pak recenze (jako specifický sekundární text pojednávající o literárním díle) vypovídá „o literárním díle, o jeho stavbě a hodnotě, o okolnostech jeho vzniku a existence, o jeho kontextu, působení atd. [...], [neboť] umělecký text je v přístupu literární kritiky [...] zřetelně tematizován a daná tematizace si činí nárok na to, že její výsledný soud bude jasně, se zřetelnou diskurzivní členitostí verbalizován“ (Mathauser 1992: 483). Do protikladu k ní staví paralelní kontemplaci, která reflektuje nejen konkrétní knihu, ale ve stejné míře i sebe sama, tj. „žije i svou vlastní problematikou, otázkami svého poslání, svých nároků, svých možností, svého jazyka“ (tamtéž: 484). Zatímco recenze mluví o díle, paralelní kontemplace promlouvá *spolu* s dílem, výchozí text někdy interpretuje až násilně, čímž dochází k jejich deformaci.³⁹ Paralelní kontemplace není žánr, je

---

³⁸ Srovnej: „Proti nesprávné a nesmyslné toleranci vůči našim ideologickým odpůrcům je třeba postavit velkorysost i chápající porozumění vůči všem, kdo přicházejí s čestnými úmysly. To je jeden z důležitých předpokladů, abychom dobré náznaky roku 1971 rozvinuli v stále se rozšiřující proud socialistické tvorby, která bude mít co říci našim pracujícím lidem“ (Hájek 1972: 5).

³⁹ Nebezpečí násilné interpretace jsou vystaveny především těžko definovatelné pojmy, v případě normalizační lyriky především domov, příroda či láska.

to specifický způsob referování – nechce nahrazovat umělecká díla nebo být „překladovou interpretací“ a *přeznačovat* tak význam původního díla. Není to ani agitační článek využívající výchozího díla jen jako záminky pro vyjádření jiného než literárněkritického obsahu,⁴⁰ nemá být synonymem pro nehodnotný text. Paralelní kontemplace je specifická forma inspirovaná literárním dílem a recenzí zároveň (tamtéž: 486–487).

K okolnostem vzniku sbírky se kritici vyjadřují jen tehdy, pokud jsou podle nich nějakým způsobem nestandardní, například když těsně před či po publikaci sbírky její autor zemřel, nebo když verše vyšly až v 70. letech, protože nevyhovovaly „pesimistickému ladění“ poezie 60. let. Důvodem pro pozdější debut může být i to, že se básník se nejprve potřeboval vyrovnat se svým osudem. Zmiňují se úspěchy jednotlivých autorů (mnoho se píše o laureátech Státní ceny Klementa Gottwalda), popřípadě příležitost, u níž sbírka vychází (například Florianova sbírka *Modré z nebe* byla roku 1976 vydána na počest 15. sjezdu KSČ). Aktuální knihu recenzenti často vřazují do kontextu celého autorova díla i české poezie, vůči světové poezii ji nevymezují; značnou pozornost věnují kompozici sbírky. Výstavba jednotlivých básní a jejich jazyk zevrubně komentovány nebývají, vítán je vázaný verš, negativně je vnímáno nedodržování gramatických pravidel a rozvolnění verše. Především ke konci analyzovaného období kritici píší jakoby z pohledu recipienta a snaží se odhadnout, jak bude sbírka na běžného čtenáře působit.

Analyzované články skutečně pojednávají o díle a zároveň chtějí promlouvat *spolu* s dílem a dávat tak najevo, jakým požadavkům by normalizační lyrika měla odpovídat, jaká morální kritéria by měl básník splňovat, jak by měl čtenář dílo chápat. Pro recenzenta není ani tak důležité, že dílo promlouvá samo o sobě a svým vlastním jazykem, ale že odpovídá dobové představě o literatuře a jejích tvůrcích. V článcích zpravidla chybí argumentace, kritici objektivizují svůj zážitek z četby, své názory dokládají na konkrétních verších – takové stati pak působí jako koláž z veršů a jejich komentářů k nim. Rámec těmto kolážím mnohdy tvoří slovní hříčka inspirovaná názvem sbírky (především u Milana Blahynky) a explicitní vzkaz pro básníka (jak se zlepšit) či čtenáře (jak sbírku číst). Přesto nelze o analyzovaných článcích říci, že jsou paralelními kontemplacemi v Mathauserově smyslu – chtějí sice promlouvat *spolu* s primárním textem, míra jejich autoreflexe je však poměrně nízká.

Chápat analyzované články jako překladovou interpretaci by také nebylo přesné. Poskytují sice poměrně jasný výklad sbírky, říkají, jak má čtenář jednotlivé motivy chápat a na co se má při čtení zaměřit. Spíše než jako zastřešující označení žánru se výraz *překladová*

⁴⁰ Příkladem takového textu je Sýsův článek Noční souboje aneb O básnickém svědomí, v němž se autor zamýšlí nad tím, jestli emigrovavší básníky a vůbec všechny, kteří „položili legitimaci“, netíží svědomí (Sýs 1975a: 8).

interpretace hodí pro vymezení podmnožiny označující určitou část článku, která bývá doplněna úvahou nad tím, jak sbírka zapadá do kontextu autorovy tvorby, nebo psychologizujícím výkladem sbírky založeným na interpretaci lyrikova životopisu, či různými podobnými komentáři, které „nahrazují vzory chování, jsou návody. Radí, nad čím se vzrušovat, jaké mít city“ (Vašíček 1980/1996: 17). Recenzent se tak stává komentátorem díla, tj. prostředníkem mezi básníkem a čtenářem. Podle Vašíčka se komentátoři nemýlí, „protože se ani mýlit nemohou, jejich sloh a jejich schémata jim to nedovolují“ (tamtéž: 17). Literární kritika 70. let si však uvědomuje svou politickou moc⁴¹ a chce být víc než jen komentářem.

Podle Procházky lze takovou kritiku za určitých podmínek (které normalizace splňovala)⁴² definovat jako udání, tedy oznámení o překročení platného zákona, které vede k potrestání pachatele. Bude-li pro překročení stanovených hranic, resp. norem poezie její autor perzekuován, nebo „jen“ veřejně hanoben, záleží na postavení a osobnosti mluvčího (tj. kritika, recenzenta, komentátora), který má zaručenou beztrestnost, neboť „zákon je buď on sám, nebo přijímá jeho mocensky posvěcené znění“ (Procházka 1990: 5). Klíčový význam měl počátkem 70. let Kozákův projev,⁴³ který

téměř dokonale vyčistil pole české literatury, literární vědy a estetiky, jelikož pro vykonavatele moci se stal represivním podkladem pro represivní opatření proti různým autorům, časopisům, postojům, ideologiím atd. [...] V takovém systému nemá básník nárok na odvolání, polemika či diskuse se v daném systému nemůže uskutečnit, ale i kdyby se uskutečnila, chybí jakákoli báze pro argumentaci. [...] V udání, ať už se týká přímo názoru a postojů nějaké osoby nebo jejího díla, jde v konečné platnosti o degradaci této osoby samotné, nejde pouze o diskreditaci jejích názorů. [...] V takovém kontextu jsou samozřejmě narušeny běžné funkce literární kritiky (či jakékoli výpovědi o literatuře) (tamtéž).

Recenze, paralelní kontemplace, překladová interpretace, komentář, udání; všechna tato označení vystihují funkci námi analyzovaných článků, ale vždy jen částečně, nelze je vnímat jako souhrnný pojem pro označení žánru, který tyto texty tvoří, přestože vykazují mnohé podobnosti (strukturní, lexikální, názorové). Východiskem by mohla být parafráze termínu *literatura speciálních funkcí* (Lopatka 1968/2010: 53–63), zde *kritika speciálních*

---

⁴¹ Srovnej Hájek 1971: 3, 4.

⁴² K naplnění těchto podmínek dochází, pokud se vytvoří „fungující vazba mezi zprávou-udáním a mocenským zásahem“ (Procházka 1990: 55).

⁴³ Cit. d. (pozn. č. 5), s. 7–62.

funkcí. Taková kritika přebírá od autora sbírku nejen jako umělecký artefakt, ale především jako prostředek pro výklad vlastního chápání světa, který jí pomáhá určit hranice literárního pole. Zároveň je pro básníka životně důležitá, protože negativní recenze by mohla znamenat vyloučení z literárního života, což může vést k autocenzuře, a tedy deformaci literárního díla ještě před jeho vydáním. Je to kritika poměrně stereotypní, strukturně podobná, variovaná podle řemeslné a jazykové zdatnosti referujícího. Především na rovině lexikální se projevuje její intertextualita; přibližně polovinu každého textu tvoří citace z recenzované sbírky, rozeznat lze také inspiraci Kozákovým projevem nebo články dalších kritiků.

8. Poznámky k jazyku literární kritiky

V úvodu jsme se zmínili o sémanticky emancipovaných slovech, v několika kapitolách jsme se pozastavili nad jazykem literární kritiky. Nyní bychom tyto poznatky rádi shrnuli; teoreticky vycházíme z Fideliových studií Lid, demokracie a socialismus (2002a) a Zrcadlo komunistické řeči (2002b).

Komunistická řeč není to samé jako propaganda,⁴⁴ je „jen“ jedním z jejích prostředků. Jazyk používá jako nástroj moci, který neslouží k šíření myšlenek, ale spíše se pokouší ochromit samu schopnost myslet, která na řeči závisí. Literární kritika, která za normálních okolností spíše napomáhá vytváření vlastního úsudku, se v totalitním Československu stala mocenským prostředkem, který se snažil o výrazné usměrňování myšlení o poezii. Recenzenti neargumentovali, své soudy dokládali citacemi z veršů, a tak znemožňovali jakoukoli polemiku. Versologie a poetika byly zredukovány na pojem sémanticky emancipované metaforu,⁴⁵ čímž byl *de facto* znemožněn rozbor básně. Dalším krokem mařícím samostatné uvažování o poezii se stala nivelizace jednotlivých žánrů; jak jsme ukázali v předchozích kapitolách, každá báseň (milostná, přírodní, intimní) mohla být označena jako politická.

Čtenáři neměli možnost volby: lyrika byla buď „spiritualistická“, nebo „materiální“, „abstraktní“ nebo „konkrétní“. Synonymním výrazem pro konkrétní, popřípadě materialistickou lyriku byl Blahynkův pojem pozemská poezie.

Porozumět řádu jazyka recenzí je poměrně snadné. Víme, kdo je autorem a vysílatelem textu, i o čem se referuje, známe teoretické stati, o které se autoři článků opírají. Komunistická řeč recenzemi konstruuje nejen vlastní obraz literatury, nýbrž i adresáta, . ideálního čtenáře. Během zkoumaných sedmi let dochází k posunu od 1. osoby plurálu⁴⁶ ke 2. osobě singuláru, tedy od básní, které vyjadřují „naše“ pocity, k veršům, ke kterým se „budeš“ vracet. Články oslovující čtenáře 2. osobou singuláru působí intimněji, zároveň se tím ale hierarchizuje vztah mezi kritikem a čtenářem.

---

⁴⁴ „[...] propaganda je jedním, a možná nejdůležitějším nástrojem totalitarismu ve styku s netotalitním světem, teror je naopak vlastní podstatou jeho vlády“ (Arendtová 1966/1996: 476); i v literární kritice se projevují jemné formy teroru připomínající spíše šikanu, tj. autorova denunciacce, hanobení, jeho zamlčování (Procházka 1990: 5). Jedinec je na životě ohrožen nepřímě, „ale specifitější než přímé hrozby a zločiny proti jednotlivcům je v případě totalitní propagandy užívání nepřímé, zastřené manipulace naznačováním hrozného údělu všech, kdo nebudou dbát jeho učení [...]“ (Arendtová 1966/1996: 447).

⁴⁵ K významu sémanticky emancipovaných slov ze společensko-politické roviny jazyka (lid, stát, občan, demokracie, socialismus, strana) blíže Fidelius (1978/2002a: 15–100) a (1989/2002b: 163–198).

⁴⁶ „Podobné vlastnické formulace jsou známy z četných stranických dokumentů“ (Brousek 1979/1999: 209).

Lexikum *kritiky speciálních funkcí* vytváří uzavřenou množinu, z níž recenzenti libovolně čerpají a využívají již vytvořených sémantických řetězců. Mnohdy tak narazíme na zdánlivý paradox, který však v kontextu daného žánru dává smysl – opět se tak vracíme k sémantické emancipaci, neboť „zdání paradoxnosti vzniká většinou z toho, že při interpretaci nebereme náležitě v úvahu vysoký stupeň sémantické emancipace charakteristické pro slovník oficiální propagandy, nebo že podvědomě, ze setrvačnosti spojujeme určité termíny s myšlenkovými obsahy, jež jsou oficiální propagandě naprosto cizí“ (Fidelius 1978/2002a: 90).⁴⁷ – Přeznačování původního významu, množství automatismů a postupné zacyklení jazyka povede k tomu, že

vznikne [...] „nová řeč“, kde budou slova nedílně spjata s určitými předem vymezenými, přísně kodifikovanými sémantickými obsahy, které bude možno už jen mechanicky spojovat do určitých předem naprogramovaných řetězců a sestavovat z nich potom rozmanité figury či obrazce. [...] Myšlení tím sice nebude principiálně znemožněno, bude se však, zbaveno možnosti vyjádření a sdělení, dusit takřkajíc ve vlastní štávě [...]. Lidská mysl bude prakticky ochromena (Fidelius 1989/2002b: 183).

---

⁴⁷ Zde například výrazy spjaté se sakrálním prostředím.

9. Normalizační kritika a normalizační lyrika

Dění v literatuře víceméně odpovídalo celospolečenskému vývoji, podobné požadavky byly kladeny na společnost i na literaturu; tzv. *Poučení z krizového vývoje* popisovalo politické poměry předchozích let a definovalo základní programové úkoly společnosti (konsolidace společnosti, upevnění socialismu, jeho norem a hodnot). Sjezdová zpráva, kterou přednesl Jan Kozák,⁴⁸ ideologicky vycházela z *Poučení z krizového vývoje*, vymezila však spisovatelům konkrétnější úkoly. „Podmínkou dalšího uměleckého uplatnění učinil Kozák ochotu ke konformitě, k adaptaci na nové poměry, ochotu uznat realitu nesvobody a fakt podřízenosti všemocné funkciónářské klice“ (Jungmann 1992: 4); vyjádřeno dobovým lexikem – byl vznesen požadavek na srozumitelnost literatury a její aktivní roli ve společnosti, tj. obranu socialismu. Zabýváme-li se podrobněji literárněkritickými texty ze 70. let, všimneme si, že se Sjezdová zpráva stala také bohatým zdrojem slov a slovních spojení používaných v recenzích. Úkoly literární kritiky konkrétně vymezil Hájek (1971: 3, 4).

Protože z literárního pole byli vyloučeni autoři označení za „pravičáky“,⁴⁹ resp. pravičácké intelektuály, dostali se do popředí lidé, kteří se podřídili se politickým požadavkům na kulturu. Přispěli tak k upevnění černobílého vidění světa (socialistická vs. kapitalistická společnost, předsrpnová vs. posrpnová literatura), ve kterém „je možný jen děj, není subjektivity ani prostředků subjektivnost umožňujících. Zde může člověk vystupovat jen jako pouhý aktant“ (Vašíček 1980/1996: 11). Takovým aktantem je jak čtenář, tak básník – ke všem jsme přistupovali jako k zobektivizovaným, zprůměrovaným činitelům, kteří mají v *zglajchšaltované*⁵⁰ společnosti 70. let jasně vymezený prostor. Irelevantní tento přístup nebyl ani v případě literárních kritiků, kteří se pokoušeli uplatnit ve svých článcích požadavky vznesené autory výše uvedených statí. Poznamenána politikou je veškerá kultura a literatura 70. let, ale hlavní politický rozměr dodávají nově vznikající poezii až recenzenti.

Pokud bychom chtěli dopodrobna charakterizovat normalizační literární pole, museli bychom asi zpracovat daleko více textů. Vzhledem k paralelám, které se projevují v požadavcích kladených na politiky, občany, básníky a kritiky, se však domníváme, že se stejné tendence (generalizace, nivelizace, institucionalizace) projevují v celém literárním poli

---

⁴⁸ Cit. d. (pozn. č. 5), s. 7–62.

⁴⁹ Např. in Hájek (1972a: 5).

⁵⁰ Expresivní výraz *zglajchšaltovaný* je zde na místě, neboť jak Kozák, tak Hájek tvrdí, že novináři i spisovatelé mají působit na masy a tvořit taková díla, která všeobecně srozumitelná; je to jeden z projevů značné nivelizace a generalizace v literárním poli.

a náš pohled na tehdejší literaturu tak sice možná není kompletní, ale jistě není ani zásadně deformovaný.

Závěr

Nehodláme na závěr vynášet zobecňující soudy o normalizační literatuře či kritice, chceme jen shrnout poznatky, k nimž jsme dospěli.

Literární život byl v 70. letech deformován politickou mocí, jež ovlivňovala všechny členy literárního pole (recenzenty, redaktory a další nakladatelské pracovníky), a osobovala si tak právo určovat, kdo do něj patří, čímž implicitně ovlivňovala také čtenářův vkus, protože rozhodovala, jaké knihy se k němu dostanou. Podobně jako básníci někdy psali literární kritiky, pracovali někteří básníci či recenzenti v nakladatelství; členy ediční rady ministerstva kultury byli na začátku 70. let například Miroslav Florian, Ondřej Rafaj či Ivan Skála. Tak jako nelze jasně odlišit jednotlivé profesní skupiny, není možné striktně odlišit ani přispěvatele jednotlivých periodik, protože většina z nich publikovala v řadě z nich. Nezabývali jsme se proto vlastním stylem jednotlivých autorů, ale jazykem konkrétních periodik. Recenze by navíc měly promlouvat samy za sebe,⁵¹ neboť „ve své vlastní řeči podává komunistický režim zcela pravdivý obraz o své povaze“ (Fidelius 1997/2002c: 11).

Na základě rozboru článků z dobových periodik (a za použití jejich lexika) můžeme normalizační lyriku vymezit jako *konkrétní politickou poezii životního kladu a nazemvzetí*, tzn. poezii popisnou, jednoznačnou, neobracející se k Bohu, optimisticky laděnou a vždy nabízející východisko. Zdá se, že jde o básně poměrně monotematické. Mezi témata normalizační lyriky patří hlavně příroda, rodina, domov, každodenní život, láska, smrt a čas. Recenzenti se nezdřáhají označovat takovou lyriku jako politickou, angažovanou, protože „angažovanost je především zaujetím pro hodnoty života“ (Bělíček 1973: 75). Není to však politická poezie ve stylu 50. let, explicitní politická témata se objevují jen příležitostně (výročí VŘSR, 1. máj); *politický* znamená v 70. letech spíše neprovokující, jednovýznamový, nepřekračující určené hranice – ty jsou však značně amorfnní a proměnlivé, neboť nejsou vymezeny žádným zákonem, ale jen výroky členů literárního prostoru. Závaznost takových výroků se pak odvíjí od pozice, kterou mluví v literárním poli zaujímá.

Normalizační básník má podle kritiků ztvárňovat proměny doby a pomáhat budovat socialistickou společnost – viděno tímto prizmatem je tedy opravdu každá báseň politická. Zároveň je zdůrazňováno, že básník nemá ve společnosti výsadní pozici a že za něj nemluví jen jeho dílo, ale jeho život vůbec. Často je proto do recenzí básnických sbírek zahrnuto pojednání o autorově občanském životě.

---

⁵¹ Srovnej: „Vybíral jsem podle zásady ‚padni komu padni‘, tedy bez jakýchkoli ohledů na jednotlivé autory, neboť východiskem a vodítkem mi byly jen a jen ponasbírané literární texty – jejich poutavost a výmluvnost, markantnost a typologická charakteričnost“ (Brousek 1987: 5).

Zatímco v letech 1970 a 1971 byla zrecenzována asi čtvrtina vydaných titulů, v letech 1972–1975 právě čtvrtina sbírek reflektována nebyla. Sbírkami vydanými v následujících dvou letech se literární kritika také zabírala, ale většinou až po roce 1977 – z hlediska naší práce se taková díla jeví jako nereflekтовaná, protože články vydanými po roce 1977 jsme se již nezabývali. Takové zpoždění není pro literární kritiku neobvyklé, a že k němu docházelo právě okolo roku 1977, se dá vysvětlit i tehdejšími politickými událostmi. Na začátku 70. let, kdy byl nedostatek publikačních možností, (prověřených) recenzentů i básníků, o konkrétních sbírkách se psalo jen v Rudém právu, Tvorba se věnovala především „teoretickému vymezování“ hranic kulturního pole a místa literatury v něm. Roku 1972 začal vycházet Literární měsíčník a postupně se stal podstatnou platformou pro reflexi soudobé poezie, v Rudém právu se pak články o poezii objevovaly jen několikrát do roka.

Pro přehlednost uvádíme v příloze seznam všech 99 sbírek,⁵² které byly mezi lety 1970–1977 recipovány v některém z analyzovaných periodik. Navíc jsme přidali ještě sbírky, jež byly recenzovány až po roce 1977 (označeno hvězdičkou), které by se jinak vzhledem k limitům naší práce jevíly jako kritikou opomíjené. Takový soupis přirozeně není žádnou černou listinou a nemá sloužit k diskreditaci jednotlivých básníků, ale chce být pomůckou například pro možnou monografii o tzv. první vlně normalizační lyriky, nebo alespoň přehledným výčtem sbírek, které v 70. letech rezonovaly v literárním poli. Věrní metodě řady zahrnujeme do výčtu i Kabešův *Odklad krajiny* a Wernischovy *Loutky* – sbírky, které však nelze označit za normalizační, režimu poplatné a kladně zhodnocené.

---

⁵² Téměř polovina sbírek vyšla v Československém spisovateli, zhruba čtvrtina jich byla vydána v některém mimopražském nakladatelství.

Seznam použité literatury

Prameny

ADAM, Jan

- 1972 Knížky mladých básníků, in *Literární měsíčník* 1, č. 1 (říjen), s. 90–91; podepsáno -a-.
- 1977 Co z těch pecek vyroste, in *Literární měsíčník* 6, č. 1 (leden), s. 157–158.

BĚLÍČEK, Pavel

- 1973 Perspektivy mladé literatury, in *Literární měsíčník* 2, č. 6 (červen), s. 72–75.
- 1974 Sen života, in *Literární měsíčník* 3, č. 7 (září), s. 107–108.
- 1976 Rovnováha básnického obrazu, in *Literární měsíčník* 5, č. 2 (únor), s. 109–110.

BLAHYNKA, Milan

- 1971a Básník z černé ohňové země, in *Rudé právo* 51, č. 49, 27. 2., s. 4.
- 1971b Znam onu ruku, in *Rudé právo* 52, č. 2336, 5. 10., s. 5.
- 1971c Odklad poezie, in *Tvorba* [3], č. 31. 4. 8., s. 12.
- 1971d Do třetice všeho dobrého, in *Tvorba* [3], č. 43, 27. 10., s. 15.
- 1971e Jak se vypaluje tma, in *Rudé právo* 52, č. 271, 16. 11., s. 5.
- 1972a Pod stromem života, in *Tvorba* [4], č. 21, 24. 5., s. 15.
- 1972b Florianovy Iniciály, in *Rudé právo* 52, č. 125, 30. 5., s. 5.
- 1972c Básník otevřený světu, in *Tvorba* [4], č. 32, 9. 8., s. 8.
- 1972d Důvěra v poezii, in *Tvorba* [4], č. 32, 9. 8., s. 15; podepsáno MB.
- 1972e Nové básnické pokolení, in *Rudé právo* 53, č. 273, 18. 11., s. 4.
- 1972f Skarlantova milostná, in *Rudé právo* 53, č. 284, 1. 12., s. 5; podepsáno MB.
- 1973a Druhá vlna v Honsově poezii, in *Tvorba* [5], č. 17, 25. 4., s. 15.
- 1973b Básník Iniciál, in *Tvorba* [5], č. 19, 19. 5., s. 5.
- 1973c Stehlíkův Vratečín, in *Tvorba* [5], č. 43, 24. 10., s. 15.
- 1974a Bilance a návraty, in *Tvorba* [6], č. 29, 17. 7., s. 13.
- 1974b Alarmující lyrik, in *Tvorba* [6], č. 36, 4. 9., s. 10.
- 1974c Teď a tady, in *Tvorba* [6], č. 43, 23. 10., s. 13.
- 1974d Těžká něha, in *Tvorba* [6], č. 44, 30. 10., s. 13.
- 1975a Křídlení myšlenek, in *Tvorba* [5], č. 4, 24. 1., s. 19; podepsáno M. B.
- 1975b Jazykem větru, in *Tvorba* [7], č. 21, 21. 5., s. 13.
- 1975c Moření slov, in *Tvorba* [7], č. 44, 29. 10., s. 13.

- 1976c V zápase o vlastní hlas, in *Tvorba* [8], č. 2, 7. 1., s. 10; podepsáno M. B.
- 1976b Básnická událost roku, in *Tvorba* [8], č. 2, 7. 1., příloha Literatura – Umění – Kultura, č. 1., s. 7.
- 1976a Zisky i problémy, in *Literární měsíčník* 5, č. 2 (únor), s. 108–109.
- 1976d Dvě poémy o Ostravě, in *Tvorba* [8], č. 12, 17. 3., s. 15.
- 1977a Zralý debut, in *Literární měsíčník* 6, č. 1 (leden), s. 111–112.
- 1977b Plást poezie, in *Literární měsíčník* 6, č. 2 (únor), s. 106.
- 1977c Florianovy otevřené hvězdokupy, in *Tvorba* [9], č. 8, 23. 2., s. 15.
- 1977d Bartova poslední, in *Tvorba* [9], č. 8, 23. 2., s. 18.
- 1977e V sevření, in *Literární měsíčník* 6, č. 5 (květen), s. 118.
- 1977f Honsova třetí, in *Rudé právo* 52, č. 128, 2. 6., s. 5.

BLAJER, Zdeněk

- 1976 Ohlédnutí. Nad poezií loňského roku, in *Rudé právo* 56, č. 175, 24. 7., s. 5.

BRETT, Vladimír

- 1973a Dlouho zrající plody, in *Rudé právo* 53, č. 73, 27. 3., s. 5.
- 1973b Chléb poezie, in *Rudé právo* 53, č. 198, 21. 8., s. 5.
- 1975 Karel Boušek – básník domova, in *Rudé právo* 56, č. 254, 28. 10., s. 5.

DOSTÁL, Vladimír

- 1971 „...horečka duše zanícené zdravím...“, in *Tvorba* [3], č. 20, 19. 5., s. 11.

FLORIAN, Miroslav

- 1972 Ještě na okraj Rybákových Dlouhých nocí, in *Literární měsíčník* 1, č. 2 (listopad), s. 90–91; podepsáno -mf-.

HÁJEK, Jiří

- 1972a Předpoklady další cesty, in *Tvorba* [4], č. 3, 19. 1., s. 5.
- 1972b Uprostřed cesty. Nad poezií Ivana Skály, in *Tvorba* [4], č. 40, 4. 10., příloha Literatura – umění – kritika, č. 10, s. 6.

HAVELKA, Jiří

- 1973 Krajina, „jejíž jméno mohlo být láska“, in *Tvorba* [5], č. 21, 23. 5., s. 15.

HRABÁK, Josef

1973 Verše hanlivé i humorné, in *Tvorba* [5], č. 30, 25. 7., s. 15.

JANKO, Jan

1970 Kolovrátkář Kašpar, in *Tvorba* [2], č. 39, 30. 9., s. 14.

JELÍNEK, Václav

1977 „Předehra“ k analýze?, in *Tvorba* [9], č. 31, 3. 8., s. 18; podepsáno -nek-.

JELÍNKOVÁ, Olga

1975 Kruh života, in *Tvorba* [7], č. 15, 9. 4., s. 8; podepsáno oj.

-jk-

1976 Básníková nová kvalita, in *Tvorba* [8], č. 44, 27. 10., s. 8.

KOPIC, Bořivoj

1970 Velká a dramatická poezie, in *Rudé právo* 50, č. 192, 14. 8., s. 5.

1971 Dvě sbírky nové edice Klín, in *Rudé právo* 52, č. 283, 30. 11., s. 5; podepsáno B. K.

1973 Nekompromisní stranické krédo, in *Rudé právo* 53, č. 126, 29. 5., s. 5.

1974 Nedokončeno, in *Literární měsíčník* 3, č. 2 (únor), s. 108–109.

1976 Problémy verše, in *Literární měsíčník* 5, č. 9 (listopad), s. 110–111.

1977 Básník zjitřeného lidství, in *Literární měsíčník* 6, č. 3 (březen), s. 108–109.

KRAUS, Arno

1974 Jednou provždy, in *Rudé právo* 55, č. 232, 1. 10., s. 5.

KUFNEROVÁ, Zlata

1973 Laureát Miroslav Florian, in *Rudé právo* 53, č. 108, 8. 5., s. 5; podepsáno (kf).

MACURA, Vladimír

1973 Tvoření domova, in *Tvorba* [5], č. 44, 31. 10., s. 15.

1974 Leningrad v růžovém, in *Tvorba* [6], č. 18, 1. 5., s. 10; podepsáno -ra-.

MOTL, Stanislav

1974 Strom z ráje. Nová sbírka Evy Bernardinové, in *Rudé právo* 54, č. 220, 17. 9., s. 5.

NEJEDLÁ, Jaromíra

1975a Básnická forte a pianissima, in *Literární měsíčník* 4, č. 2 (únor), s. 112.

1975b Poezie, jež má svou váhu a barvu. Nad sbírkou Jana Pilař Kruhy na vodě, in *Rudé právo* 56, č. 275, 21. 11., s. 5.

1976 Zrození básničky, in *Rudé právo* 56, č. 127, 29. 5., s. 5.

1977 Prostor i čas pro poezii, in *Rudé právo* 58, č. 303, 23. 12., s. 5.

PÁVEK, Milan

1977 Anděl žalu poněkud z módy vyšlý, in *Literární měsíčník* 6, č. 2 (únor), s. 158.

PAVELKA, Jiří

1974 Přicházíš, podzime, in *Tvorba* [6], č. 46, 13. 11., s. 13.

1975a Černíkova sklizeň, in *Literární měsíčník* 4, č. 4 (duben), s. 107–108.

1975b Knihy neklidu, in *Literární měsíčník* 4, č. 4 (duben), s. 105–106.

1975c Jeden z řady, in *Literární měsíčník* 4, č. 8 (říjen), s. 110–111.

1975d Model světa v poezii, in *Literární měsíčník* 4, č. 10 (prosinec), s. 110–111.

1975e Souboje Václava Honse, in *Literární měsíčník* 4, č. 10 (prosinec), s. 113–114.

1976a Kruhy opsané životem člověka, in *Literární měsíčník* 5, č. 3 (březen), s. 107–108.

1976b Poezie vyvzdorovaná času, in *Tvorba* [8], č. 10, 3. 3., s. 11.

1976c Živote, tobě zpívám, in *Literární měsíčník* 5, č. 10 (prosinec), s. 110–111.

1977a Poezie o tíze kamene, in *Tvorba* [9], č. 2., 12. 1., s. 18.

1977b Kdo našel chvíli zastavit se, in *Literární měsíčník* 6, č. 3 (březen), s. 105–106.

PEKÁREK, Václav

1973 Zelené světlušky, in *Literární měsíčník* 2, č. 2 (únor), s. 86; podepsáno (-pk-).

PELC, Jaromír

1973a Opravdu „nová vlna“ mladé poezie?, in *Tvorba* [5], č. 21, 23. 5., s. 8.

1973b Souvislosti básnické výpovědi, in *Tvorba* [5], č. 40, 3. 10., příloha Literatura – Umění – Kultura, č. 10, s. 13.

1974a Básnický esej na téma čas, in *Tvorba* [6], č. 4., 23. 1., s. 9.

- 1974b Živá řeč, in *Tvorba* [6], č. 14, 3. 4., příloha Literatura – Umění – Kritika, č. 4, s. 14.
- 1975 Tři stupně k domovu, in *Tvorba* [7], č. 6, 5. 2., příloha Literatura – Umění – Kritika, s. 14.
- 1976 Báseň jako „plocha mnohostěnu“, in *Tvorba* [8], č. 32, 4. 8., příloha Literatura – Umění – Kritika, č. 8, s. 15.
- 1977 Obyčejná zpověď, in *Literární měsíčník* 6, č. 6 (červen), s. 157.

PETERKA, Josef

- 1974a Občanská symfonie, in *Tvorba* [6], č. 8, 20. 2., s. 13.
- 1974b Nedotažená Napjatá struna, in *Tvorba* [6], č. 9, s. 27. 2., s. 13.
- 1974c Dvojí poetika srdce, in *Tvorba* [6], č. 43, 23. 10., s. 12.
- 1975 Prostor důstojný básníka, in *Tvorba* [7], č. 1, 1. 1., s. 13.
- 1976a Plebejské češství, in *Literární měsíčník* 5, č. 3 (březen), s. 108–109.
- 1976b Svět ještě mokrý, in *Literární měsíčník* 5, č. 10 (prosinec), s. 107–108.
- 1977 Domov archaizovaný?, in *Literární měsíčník* 6, č. 1 (leden), s. 158–159.

PRŮŠEK, František

- 1976 Naplněný příslib, in *Tvorba* [8], č. 26, 23. 6., s. 15.; podepsáno -ek-.

RAFAJ, Oldřich

- 1972 Krajina hledání, in *Literární měsíčník* 1, č. 2 (listopad), s. 93–94.
- 1974a Až začne pršet hvězdami, in *Literární měsíčník* 3, č. 7 (září), s. 106–107.
- 1974b Básník veřejného srdce, in *Literární měsíčník* 3, č. 9 (listopad), s. 71–72.
- 1975a Přicházíš, in *Literární měsíčník* 4, č. 2 (únor), s. 107.
- 1975b Básnění aneb co říci třeba, in *Literární měsíčník* 4, č. 8 (říjen), s. 60–62.
- 1976a Poezie činorodého dne, in *Literární měsíčník* 5, č. 5 (květen), s. 104–105.
- 1976b Jít naproti životu a básni, in *Literární měsíčník* 5, č. 6 (červen), s. 104–106.
- 1977 Čas básníka a zpěvu, in *Literární měsíčník* 6, č. 8 (říjen) s. 29–31.

RZOUNEK, Vítězslav

- 1975 Ne naději, jistotu máme. Na okraj nové sbírky básní Ivana Skály, in *Rudé právo* 56, č. 282, 29. 11., s. 5.
- 1976 Bez konce rudá píseň života, in *Rudé právo* 56, č. 72, 25. 3., s. 5.

- 1977 Svět lásky a života. Nad novou knihou veršů Viléma Závady, in *Rudé právo* 58, č. 309, 31. 12. – 1. 1., s. 5.

SLUPECKÁ, Marie

- 1974 Listy matce, in *Rudé právo* 54, č. 73, 27. 3., s. 5.

(SM)

- 1976 Básnické světy dalek, in *Rudé právo* 56, č. 63, 15. 3., s. 5.

STEJSKAL, Václav

- 1973 Bouškova pátá kniha veršů, in *Literární měsíčník* 2, č. 7 (září), s. 82; podepsáno -vs-.

SUCHÝ, Václav

- 1977 Ještě o třech nových jménech, in *Literární měsíčník* 6, č. 5 (květen), s. 158.

SVOZIL, Bohumil

- 1972 Miroslav Florian a jeho Iniciály, in *Literární měsíčník* 1, č. 3 (prosinec), s. 68–70.
1974 Dosah metafor, in *Literární měsíčník* 3, č. 5 (květen), s. 68–69.
1975 Poezie starých ctností, in *Literární měsíčník* 4, č. 1 (leden), s. 108–109.

SÝS, Karel

- 1975a Noční souboje aneb O básnickém svědomí, in *Tvorba* [7], č. 31, 30. 7., s. 8.
1975b Nejmladší z rodu Faustů, in *Tvorba* [7], č. 36, 3. 9., s. 10.
1976 Rosný bod poezie, in *Tvorba* [8], č. 31, 28. 7., s. 15.
1977a Tři nová jména, in *Literární měsíčník* 6, č. 1 (leden), s. 157.
1977b Čistý úžas, in *Tvorba* [9], č. 38, 21. 9., s. 18; podepsáno -ks-.

ŠIMON, Josef

- 1975 Napjatá struna a její rezonance, in *Literární měsíčník* 4, č. 5 (květen), s. 110.

TAUFER, Jiří

- 1972 Na cestu. Situace, perspektivy, záměry, in *Literární měsíčník* 1, č. 1 (říjen), s. 1–10.

VALOUCH, František

1977a Vyzrálá prvotina, in *Tvorba* [9], č. 18, 4. 5., s. 18.

1977b Poezie lidského smyslu, in *Tvorba* [9], č. 42, 19. 10., s. 18.

VLAŠÍN, Štěpán

1973 Dvě sbírky zralé poezie, in *Tvorba* [5], č. 47, 21. 11., s. 15.

1974a Lyrika zralá i zrající, in *Tvorba* [6], č. 11, 13. 3., s. 13.

1974b Pozdní debut, in *Tvorba* [6], č. 39, 25. 9., s. 13.

1975 Citový dialog, in *Tvorba* [7], č. 9, 26. 2., s. 13.

ZAHRÁDKA, Miroslav

1975 Rušte mi mé kruhy, in *Rudé právo* 55, č. 79, 4. 4., s. 5; podepsáno (ZM).

ŽÁČEK, Jiří

1977 Dva básnické debuty ze severních Čech, in *Literární měsíčník* 6, č. 4 (duben), s. 158–159.

ŽVÁČEK, Dušan

1975 Cesta z bludných kruhů, in *Literární měsíčník* 4, č. 10 (prosinec), s. 106–107.

Sekundární literatura

ARENDTOVÁ, Hannah

1996 Totalitarismus, in H. A.: *Původ totalitarismu*, přel. J. Fraňková, H. Vebrová, J. Rybka, Zdenka a Mario Stretti [1966] (Praha: Oikúmené), s. 427–645.

BOURDIEU, Pierre

2010 *Pravidla umění. Geneze a struktura literárního pole*, přel. P. Dyrt a P. Kylvoušek (Brno: Host), 496 stran.

BRABEC, Jiří

1990 Svoboda díla z nesvobodných časů, *Nové knihy* [30], č. 1/2 (11. 1.), s. 1, 8.

BROUSEK, Antonín

1987 *Podivuhodní kouzelníci. Čítanka českého stalinismu v řeči vázané z let 1945–1955* (Purley: Rozmluvy), 269 stran.

1999 Botanizování na hřbitově [1979], in A. B., *Podřezávání větve*, ed. M. Špirit (Praha: Torst), s. 207–247.

2006 Věci, které se nedají ošvindlovat, in *Tvar* 17, č. 1, 12. 1., s. 1 a 4–5; připravili M. Jareš a L. Kasal.

ČERNÍK, Michal

2008 Nesmiřitelnosti zahojí až smrt, in *Tvar* 19, č. 18, 30. 10., s. 1 a 4–5; připravili M. Jareš a L. Kasal.

2009 Svaz českých spisovatelů z odstupu dvaceti let. Autorozhovor, in *Tvar* 20, č. 20, 26. 11., s. 8–9.

FIDELIUS, Petr

2002a Lid, demokracie, socialismus [rkp. 1978], in P. F.: *Řeč komunistické moci* (Praha: Triáda), s. 15–100.

2002b Zrcadlo komunistické řeči [rkp. 1989], in P. F.: *Řeč komunistické moci* (Praha: Triáda), s. 163–198.

2002c Předmluva, in P. F.: *Řeč komunistické moci* [1997] (Praha: Triáda), 7–14.

GREBENÍČKOVÁ, Růžena

1993 Doslov [smz. 1984], in Jan Lopatka: *Radiojournal v ko(s)mickém věku* (Praha: Inverze), s. 151–164.

HÁJEK, Jiří

1971 Cesta z krize kritérií, in *Tvorba* [3], č. 25, 23. 6., s. 3 a 4.

JUNGSMANN, Milan

1992 Obnovení pořádku v české literatuře, in *Literární noviny* 3, č. 40, 8. – 14. 10., s. 4.

LOPATKA, Jan

1993 *Radiojournal v ko(s)mickém věku* [smz. 1984] (Praha: Inverze), 168 stran.

2010 Literatura speciálních funkcí [1968], in J. L.: *Předpoklady tvorby*, ed. M. Špirit (Praha: Triáda, Plus), s. 53–63.

MACURA, Vladimír

1995 Poezie mimo, in *Tvar* 6, č. 14, 7. 9., s. 11–12.

MATHAUSER, Zdeněk

1992 „Sekundární literatura“ či „paralelní kontemplace“?, in *Česká literatura* 40, 1992, č. 5, s. 483–490.

1971 *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ. Rezoluce o aktuálních otázkách jednoty strany schválená na plenárním zasedání ÚV KSČ v prosinci 1970* (Praha: Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ), 48 stran.

1971 Programové prohlášení Svazu českých spisovatelů přijaté na zasedání 18. 11. 1971 na Dobříši, in *Tvorba* [3], č. 47, 29. 11., s. 4.

PROCHÁZKA, Miroslav

1990 Udání jako literární žánr, in *Literární noviny* 1, č. 17, 26. 7., s. 5.

RENNER, Hans – SAMSON, Ivo

1993 *Dějiny Československa po roku 1945* (Bratislava: Slovak academic Press), 207 stran.

1972 Sjezdová zpráva předsednictva přípravného výboru Svazu českých spisovatelů, in *Ustavující sjezd Svazu českých spisovatelů ve dnech 31. 5. – 1. 6. 1972* (Praha: Svoboda), s. 7–62.

ŠPIRIT, Michael

1997 Slunečné dílo, in *Revolver revue* 13, č. 33, s. 106–130.

VANÍČEK, Jakub

2008 Blíží se půlnoc a normalizace, in *Tvar* 19, č. 11, 29. 5., s. 6–7.

VÁŠÍČEK, Zdeněk

1996 Diagnóza neosobnosti [1980], in Z. V.: *Přijetí podmínek. Vybrané statě z let 1982–1996* (Praha: Torst), s. 10–23.

Příloha (řazeno abecedně podle jména autora a roku vydání)

- Albrechtová, B.: *Pukání pecek*, Hradec Králové, Kruh 1976
- Bart, I.: *Kde*, Praha, Čs. spisovatel 1972
- Bart, I.: *Zrcadlení*, Praha, Práce 1973
- Bart, I.: *Já jsem ten šachový král*, Praha, Čs. spisovatel 1976
- Bernardinová, E.: *Strom z ráje*, Praha, Čs. spisovatel 1974
- Bieblová, M.: *Pianissimo*, Praha, Čs. spisovatel 1974
- Bochořák, K.: *Proudění*, Praha, Práce 1971
- Boušek, K.: *Ploty*, Praha, Práce 1971
- Boušek, K.: *Ptáci*, Praha, Melantrich 1972
- Boušek, K.: *Lámání chleba*, Praha, Čs. spisovatel 1973
- Boušek, K.: *Stůl plný světla*, Praha, Čs. spisovatel 1975
- Boušek, K.: *Krajina s měsícem*, Hradec Králové, Kruh 1976
- Boušek, K.: *Modrá hodina*, Praha, Melantrich 1976
- Bradáč, K.: *Nenadávej na zrcadlo*, Praha, Čs. spisovatel 1973
- Brandejs, V.: *Krajiny vlídnosti*, Praha, Čs. spisovatel 1974
- Cincibuch, P.: *Přisahám. Panychida za E. M. Remarquu*, Praha, Mladá fronta 1974
- Cincibuch, P.: *Veteran rallye*, Praha, Čs. spisovatel 1976
- Černík, M.: *Náhradní krajina*, Brno, Blok 1971
- Černík, M.: *Sklizeň srdce*, Praha, Čs. spisovatel 1974
- Černík, M.: *Kdybychom nechodili po cestách*, Praha, Čs. spisovatel 1976
- Černík, M.: *Milostná listování*, Praha, Melantrich 1977
- Florian, M.: *Iniciály*, Praha, Čs. spisovatel 1972
- Florian, M.: *Jízda na luční kobylce*, Praha, Čs. spisovatel 1974
- Florian, M.: *Modré z nebe*, Praha, Čs. spisovatel 1976
- Florian, M.: *Jeřabiny*, Praha, Čs. spisovatel 1977
- Hanzlík, J.: *Krajina Eufórie*, Praha, Čs. spisovatel 1972
- Hilčr, J.: *Polní plášť*, Praha, Melantrich 1973
- Holoubek, J.: *Úžas*, Praha, Mladá fronta 1977
- Hons, V.: *Černé milosti*, Praha, Čs. spisovatel 1972
- Hons, V.: *Únor*, Praha, Mladá fronta 1973
- Hons, V.: *Něha na klíček*, Praha, Mladá fronta 1974
- Hons, V.: *Eva*, Ostrava, Profil 1975

Hons, V.: *Noční souboje*, Praha, Melantrich 1975

Hons, V.: *Zapečetěná holubice*, Praha, Čs. spisovatel 1975

Hons, V.: *Krajina pro tebe*, Praha, Práce 1977

Hons, V.: *Lenin*, Praha, Mladá fronta 1977

Horanský, M.: *Amenkámen*, Praha, Melantrich 1976

Janas, Z.: *Moření dřeva*, Praha, Mladá fronta 1975

Janovic, V.: *Plást hlíny*, Praha, Čs. spisovatel 1975

Ječný, V.: *Pokušení*, Ústní n. L., Severočeské nakladatelství 1976

Jelen, J.: *Znám onu ruku*, Praha, Práce 1971

Jelen, J.: *Město a řeka*, Praha, Práce 1973

Jelen, J.: *Pozdravení zemi*, Praha, Práce, 1973

Kainar, J.: *Rozhlásky*, Praha, Čs. spisovatel 1971

Kabeš, P.: *Odklad krajiny*, Praha, Mladá fronta, 1970

Karen, J.: *Vteřiny zrání*, Praha, Práce 1972

Karen, J.: *Okřídlený kámen*, Brno, Blok 1973

Karen, J.: *Den laskavý na slova*, Praha, Melantrich 1976

Kebza, J.: *A co by řekla Kendedés*, Praha, Čs. spisovatel 1975

Kopic, B.: *Přicházíš*, Brno, Blok 1974

Kraus, A.: *Vlaštovčím křídlem*, Praha, Práce 1973

Křivák, V.: *Posezení u dřevěného stolu*, Ostrava, Profil 1976

Martin, E.: *Můj Faust*, Praha, Mladá fronta 1975

Mazáč, J.: *Setkání křídel*, Ostrava, Profil 1974

Moravcová, J.: *Sněhokruh*, [Ústí n. L.], Severočeské nakladatelství 1974

Moravcová, J.: *Zrození*, Praha, Čs. spisovatel 1976

Moravcová, J.: *Od moře přicházím*, Praha, Čs. spisovatel 1977

Odehnal, I.: *Kvetoucí oheň*, Praha, Mladá fronta 1975

Odehnal, I.: *Tiché bubnování*, Brno, Blok 1977*

Otradovicová, J.: *Listy matce*, Praha, Supraphon 1974

Peterka, J.: *Místo u ohně*, Praha, Čs. spisovatel 1973

Pilař, J.: *Kruhy na vodě*, Praha, Čs. spisovatel 1975

Rathouská, J.: *Spodní tón*, [Ústní n. L.], Severočeské nakladatelství 1975

Romanská, L.: *Poéma* Ostrava, Ostrava, Profil 1975

Rosný bod. *Almanach mladých básníků '76* (kol.), Praha, Čs. spisovatel 1976

Rumler, J.: *Vynášení houslí*, Praha, Čs. spisovatel 1970

Rumler, J.: *Hrnek ranního mléka*, Praha, Čs. spisovatel 1973

Rybák, J.: *Dlouhé noce*, Praha, Čs. spisovatel 1971

Rybák, J.: *Chození na červenou*, Praha, Čs. spisovatel 1975

Skála, I.: *Co si беру na cestu*, Praha, Čs. spisovatel 1975

Skála, I.: *Žízeň*, Praha, Čs. spisovatel 1975

Skarlant, P.: *Hebká kůže*, Praha, Čs. spisovatel 1972

Skarlant, Petr: *Kdo jde po dně budoucího jezera. Básně ze svatební cesty*, Praha, Melantrich 1973

Skarlant, P.: *Paříž, Paříž!*, Praha, Čs. spisovatel 1973

Stehlík, L.: *Vratečín*, Praha, Čs. spisovatel 1973

Svozilová-Johnová, H.: *Náčrtník*, Praha, Čs. spisovatel 1974

Sýs, K.: *Pootevřený anděl*, Praha, Čs. spisovatel 1972

Sýs, K.: *Nadechni se a leť*, Praha, Práce 1977*

Šajner, D.: *Já jenom o tobě*, Praha, Čs. spisovatel 1977

Šeřík, Z.: *Rovnováha křídel*, Praha, Čs. spisovatel 1974

Šeřík, Z.: *Tiché alarmy*, Praha, Mladá fronta 1974

Školaudy, V.: *Zazvoň u mých dveří*, Praha, Československý spisovatel, 1977*

Šplíchal, J.: *Šílený motýl*, [Ústí n. L.], Severočeské nakladatelství 1977*

Štěpán, L.: *Klepání na lásku*, Brno, Blok 1973

Šťovíček, V.: *Setba*, [Ústí n. L.], Severočeské nakladatelství 1976

Švábová, B.: *V každém jedna slunečnice*, Praha, Čs. spisovatel 1975

Truhlář, J.: *Domovina*, Praha, Práce 1975

Tůma, M.: *Zavolal mne život*, České Budějovice, Růže 1973

Tylová, V.: *Nenávraty*, Brno, Blok 1976

Vrbová, A.: *Blýskání na časy*, Praha, Čs. spisovatel 1974

Vyhlídal, O.: *Svatá rodina*, Praha, Čs. spisovatel 1972

Vyhlídal, O.: *Plánky*, Praha, Čs. spisovatel 1977

Wernisch, I.: *Loutky*, Praha, Čs. spisovatel 1970

Zábranská, Z.: *Kytice z ještěrek*, Brno, Blok 1974

Závada, V.: *Na prahu*, Praha, Čs. spisovatel 1970

Závada, V.: *Živote, díky*, Praha, Čs. spisovatel 1977

Zedníček, S.: *Větrná zátíší*, Praha, Melantrich 1974

Zelený, L. (naps. et. al.): *Zelené světlušky*, Praha, Mladá fronta 1972

Žáček, J.: *Napjatá struna*, Praha, Čs. spisovatel 1973

Žváček, D.: *Propouštění z léta*, Ostrava, Profil 1976